

Hüsni Abdulaziz Ankaralı

Doktora Öğrencisi, YLSY Bursiyeri, Ürdün Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Fıkıh ve Usulü Bölümü

PhD Student, YLSY Scholar, University of Jordan, Faculty of Theology, Department of Fiqh and Usul al-Fiqh

Amman/Ürdün

haankarali@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-8419-7942>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 13.06.2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 26.11.2024

Yayın Tarihi/Date Published: 30.12.2024

Yayın Sezonu/Publication Season: Aralık/December 2024

DOI: <https://doi.org/10.54958/iad.1500126>

Atıf/Cite as: Ankaralı, Hüsni Abdulaziz. "Necâset Bahsinde Hanefî ve Mâlikî Mezhebi Arasında Hayvanlara İlişkin İhtilâflı Zâbitlar ve Günümüz Hayvansal Ürünler Tatbiki". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 16 (Aralık 2024), 1-31. <https://doi.org/10.54958/iad.1500126>

İntihal Taraması/Plagiarism Detection

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Necâset Bahsinde Hanefî ve Mâlikî Mezhebi Arasında Hayvanlara İlişkin İhtilâflı Zâbitlar ve Günümüz Hayvansal Ürünler Tatbiki

Öz

İslâm fıkıh literatüründe, cüzî meseleleri tanzim eden ve onlar için ortak bir zemin niteliği taşıyan küllî hüküm veya kaziyyeler büyük önem arz etmektedir. Yeni meselelere çözüm üretme noktasında başvurulmuş bir miyar niteliği taşımaları, cüzî meseleleri kendi mahiyetlerinde toplayıp zapt etmeyi kolaylaştırmaları, fıkıh adeta kodifike edip sistematik ve daha kolay anlaşılır bir kisveye büründürmeleri ve mezhepler arası birçok cüzî ihtilâfın temelini teşkil etmeleri bu küllî hükümlerin öne çıkan işlev ve özelliklerindedir. Kapsam ve sınırlarına göre birkaç çeşide ayrılan bu küllî hükümlerin bir sınıfını da fûrû-i fıkıhta bir başlığa ilişkin cüzî meseleleri kendi altında toplayan zâbitlar oluşturmaktadır. Modern zamanda zâbitlar hakkında farklı çalışmalar yapılmış olsa da zâbitın zikredilen meziyetlerini bütünüyle izhar eden ve bu eksende mukâren bir yöntemle güncel meseleleri ele alan tatbikî eserler çok sınırlıdır. Bütün fıkıh başlıkları için bu minvalde çalışmaların yapılması ise gitgide komplike bir hal alan güncel meseleler karşısında sistematik ve üretken bir fıkıh litera-

türü için elzemdir. İşte bu çalışmada, zâbitların bütün işlevlerini dar bir alanda da olsa ortaya koyarak bu alana katkı sunmak adına, necâset bahsinde Hanefî ve Mâlikî mezhepleri arasında hayvanlara ilişkin ihtilâflı kadim meseleler zâbitlar zemininde ele alınmış ve bununla birlikte şerf usullere göre kesilmemiş sağmal hayvanlardan elde edilen jelatin, peynir mayası, konfeksiyon ve bijuteri ürünleri; böceklerden alınan katkı maddeleri; domuz kılından elde edilen fırçalar ve eşek sütünden üretilen kozmetik ürünleri gibi hükmü tartışılan birçok güncel meselede bulunabilen güncel veriler ışığında bu zâbitlarla sentezlenmiştir. Ayrıca kadim meselelerde umûmü'l-belvânın söz konusu olduğu durumlarda iki mezhebin de fakihlerinin kolaylığı teşkil eden hükme meylettikleri tespit edilmiş ve güncel meseleler bu ekseninde ele alınmaya gayret gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: İslâm Hukuku, Zâbit, Necâset, Hayvansal Ürünler, Helâl Gıda.

Regulations Regarding Animals That Have Been Disagreed upon between the Hanafi and Mâlikî Madhhabs under the Topic of Impurity and Their Application to Contemporary Animal Products

Abstract

In the Islamic jurisprudence (fiqh) literature, the general rulings (al-ahkâm al-fiqhiyyah) which regulate the minor issues (al-masâ'il al-juz'iyah) within themselves and provide a common ground for them, are of great importance. The most important functions and characteristics of these general rulings are that they serve as a standard for finding solutions to new issues, that they make it easier to collect and contain minor issues in their own nature, that they codify fiqh and make it systematic and easier to understand, and that they constitute the basis of many minor disagreements between madhhabs. One type of these general rulings, which are divided into several categories according to their scope and boundaries, is the dâbits, which include the minor issues related to a heading in books of fiqh. Although different studies have been conducted on dâbits up to the present day, there is a limited number of practical works that fully demonstrate the mentioned qualifications of dâbits and address current issues with a comparative method on this axis. It is essential to carry out such studies for all topics of fiqh in order to create a systematic and productive fiqh literature. In this study, in order to contribute to this field by revealing all the functions of the dâbits, albeit in a narrow field, the controversial ancient issues related to animals between the Hanafi and Mâlikî schools in the topic of impurity (najâsah) are discussed on the basis of dâbits; many current issues such as gelatin and rennet from animals that have not been slaughtered according to Shari'ah procedures, garments and bijouterie products made from the skins and bones of these animals, substances taken from insects, brushes made from pig hair, etc. have also been synthesized with these dâbits in the light of the current data available in these issues. In addition, it has been realized that the jurists, especially in the case of 'umûm al-balwâ, tend to favor the ruling that constitutes convenience, and therefore an effort has been made by the author to deal with current issues on this axis.

Keywords: Islamic Law, Dâbit, Impurity, Animal Products, Halal Food.

Giriş

Fıkıhın küllî hükümleri, naslarla beraber ortaya çıkmaya başlamış ve sahâbeden itibaren birçok rivayette de varlığını göstermiştir. Fıkıhın tedvin süreciyle beraber fıkıh kitaplarının içinde de gerek hükümleri beyan etmek gerekse illetlerini ortaya koymak adına küllî hükümler hep zikredilegelmiştir. Küllî hükümler literatürüne ait ilk eserin hangisi olduğu hususunda ise farklı şeyler söylemek mümkündür. Şayet nispeti doğruysa Kerhî'nin (ö. 340/952) Hanefî mezhebindeki temel ilke ve kuralları zikrettiği *el-Usûl* diye isimlendirilen küçük risalesi bu bağlamda zikredilebilir.¹ Mamafih, küllî hükümlerden fûrû-i fıkha taalluk edenlerin ciddi anlamda öne çıktığı ilk eser İbnü'l-Kâs'ın (ö. 335/946), içinde “كل” kelimesiyle başlayan birçok küllî hükmü zikrettiği, *et-Telhîs* isimli kitabıdır. Zamanla Karâfî'nin (ö. 684/1285) *el-Furûk* isimli kitabı gibi küllî hükümleri merkezine alan farklı eserler de ortaya çıkmıştır. Ancak küllî hükümlerin bu süreçten sonra müstakil olarak ele alınma merhalesi, İbnü'l-Vekîl'in (ö. 716/1317) *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* isimli eseriyle başlamıştır.² Bu literatür daha sonra başka kitaplarla da neşvünema bulmuş ve olgunlaşmıştır.

Küllî hükümler özellikle bu literatürün oluşumundan sonra farklı isimler altında sınıflara ayrılmıştır. Ancak kapsamaları dikkate alındığında bunları kaide ve zâbit istilahları altında toplamak mümkündür. Kabul edilen görüşe göre: Kaide, birden fazla; zâbit ise tek başlığa ilişkin cüzî hükümleri muhtevasında toplanan küllî hükümdür.³

Küllî hükümlerin bu iki kategorisi de birçok özellik ve işlevi haizdir. Özellikle ezberlenecek bir hüküm olmaktan ziyade kendi mahiyetine mutabık bütün sorular için üretken bir standart ve miyar niteliğini taşımaları günümüz açısından çok önemlidir. Bunun dışında; zımında bulunan birçok meseleyi tanzim etmesi, fıkıhı adeta kendi içinde kodifiye ederek sistematik ve anlaşılır bir kisveye büründürmesi, cüzî hükümler arasında tutarlılık sağlaması ve kendi içinde bunları tek çatı altında toplayarak zapt etmeyi kolaylaştırması da yine öne çıkan işlevlerindedir. Bazı cüzî meselelerin, mahiyetine girdiği zâbittan istisna edilmesi ise zâbitların küllîliğinde bir noksanlık olduğu için değil, haricî bir delil veya durumun o meseleye ilişmiş olmasından kaynaklanmaktadır.⁴ Küllî hükümlerin bu meziyetlerinden hareketle Karâfî, cüzî hükümlere tek tek bakarak onları akılda tutmanın hem mümkün olmadığını hem de münasebet kurma hususunda kafa karışıklığına sebep olacağını ifade ettikten sonra “Fıkıhı, kaideleriyle birlikte belleyen kişi, cüzî hü-

¹ Detaylı bilgi için bkz. Y'akûb el-Bâhaseyn, *el-Kavâ'idü'l-Fikhiyye* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2015), 320-322, 327-329; Mustafa Baktır, “Kaide”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/205-210.

² Bâhaseyn, *el-Kavâ'idü'l-Fikhiyye*, 316;335.

³ Bâhaseyn, *el-Kavâ'idü'l-Fikhiyye*, 58-61.

⁴ Bâhaseyn, *el-Kavâ'idü'l-Fikhiyye*, 46-47; 114-117.

kümlerin çoğunu ezberlemekten müstağni olur.” demiştir.⁵ Suyûtî de (ö. 911/1505) bu bağlamda, küllî hükümler sayesinde fikhın incelik ve sırlarının bilinebileceğini ve zamanla ortaya çıkacak veya yazılı olmayan meselelerin hükmüne ulaşılabileceğini ifade etmiştir.⁶

Bütün bu özelliklerine binaen fakihler; “Kavâid”, “Furûk”, “Eşbâh ve Nezâir” literatürüne ayrı bir önem atfetmiş ve bu alanda eserler telif etmişlerdir. Ancak bu kitaplardaki zâbitlar çok kısıtlı görünmektedir ki bu da doğal karşılanmaktadır. Nitekim sadece bir fıkıh başlığının içinde dahi birçok zâbit varken küllî hükümleri genel olarak konu edinen birkaç ciltlik kitapların bütün zâbitları ele alması beklenmemektedir. O yüzden bu zâbitlar daha ziyade mutavvel fıkıh kitapları içinde dağınık kalmıştır. Mamafih zâbitlar, tek başlık altındaki birçok detay meseleyi tanzim ettiği için onları ayrı bir şekilde ele alıp güncel sorunlarla sentezlemek ayrı bir önemi haizdir. Nitekim günümüz fıkıh problemleri, bilim ve teknolojinin de gelişmesiyle, gitgide komplike bir hal alırken birçok meselenin kilit noktası bazen fûrû-i fıkıhtaki detay hükümlerde saklı olabilmektedir. Bununla birlikte birçok güncel mesele hakkında fetva vermek sadece fıkıh uzmanlarıyla değil, ayrıca konunun hâkimi bilim adamlarıyla beraber mümkündür. Bu yüzden ister fıkıh uzmanı olsun ister olmasın herkesin anlayıp başvurabileceği ve detay hükümleri dahi kendi içinde barındıran; anlaşılır, sistematik ve güncel meselelerle sentezlenmiş üretken bir fıkıh literatürü elzemdir. Bu ise, atıf yaptığımız özelliklerine binaen, her fıkıh başlığı için zâbit eksenli çalışmalarla mümkündür. Ayrıca mezhepler arası birçok cüzî ihtilâfin da temelinde ihtilâf edilen zâbitlar yattığı için bu çalışmalarda mukâren metodun izlenmesi hem mezheplerin farklı hükümlerine kolaylıkla vakıf olmak hem de onlardan istifade etmek açısından ayrı bir işleve sahip olacaktır.

Yaptığımız literatür taraması neticesinde bu bağlamda bulabildiğimiz en geniş eser *Ma'lemetü Zâyid* isimli ansiklopedidir. Bu çalışma birçok zâbitı içine almış ve uygulamasını ortaya koymuş olsa da içindeki zâbitlar ya bilinen ya da geniş kapsamlı olanlardır. Dar kapsamlı zâbitlar ise güncel birçok meselede kilit noktası olmasına rağmen içine alınmamıştır. Bununla beraber mezheplerin her biri özelinde bir başlıklandırma söz konusu olmamış; aksine genelde bunlardan biri seçilmiş ve o detaylandırılmıştır. Buna binaen de muhalif görüş hakkındaki bilgiler, başlık altında verilse de eksik kalmıştır.⁷ Türkçe’de ise kaideler veya genel anlamda küllî hükümler çeşitli münasebetlerle çalışılmış olsa da farklı mezhepler ekseninde zâbitlar üzerinden kadim ve güncel meseleleri bir arada bulunduran uygulamalı bir eser karşımıza çıkmamıştır. Özellikle Türkçe literatürde bu eksikliğin bir teza-

⁵ Ahmed b. İdrîs el-Karâfi, *Envâru'l-Burûk fî Envâri'l-Furûk* (b.y.: ‘Âlemü'l-Kütüb, ts.), 1/3.

⁶ Celâlüddîn ‘Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* (b.y., y.y.,1411/1990), 1/6.

⁷ Bu bağlamda Arapça yazılmış özellikle muâmelât alanında farklı tez ve eserler mevcuttur. Ancak çalışmamızın başlığına ilişkin başka bir eser bulunamamıştır.

hürü de örneğin, helâl sertifikası veren kurumların fikhî meseleler hakkında buldukları beyanlarda gözlemlenmektedir.⁸

İşte bu noktadan hareketle çalışmamızda, zâbıtın zikredilen birçok meziyetini dar bir alanda da olsa tatbikiyle beraber ortaya çıkarmak ve başta helâl gıda olmak üzere birçok farklı alana tesir eden bir fıkıh başlığının hükümlerini kodifiye edip anlamayı kolaylaştırmak adına; necâset başlığı altında, Hanefî ve Mâlikî mezhebi arasında hayvanlara ilişkin ihtilâflı zâbitler incelenmiştir. Özellikle bu iki mezhebin seçilme sebebi, birçok meselede kolaylık sağlayacak zâbitlerden bazılarının Hanefî bazılarının ise Mâlikî mezhebinde bulunmasından kaynaklıdır. Ayrıca çalışma içerisinde yeri geldikçe değinileceği üzere, her iki mezhebin de umûmü'l-belvânın tahakkuk ettiği durumlarda istisnâ olarak zikrettikleri kolaylaştırıcı hükümler, günümüzde umûmü'l-belvâ sayılacak meselelere yaklaşım hususunda önemli bir yöntem sunacaktır.

Çalışmada, her iki mezhebin de farklı kaynakları taranarak derlenen yedişer zâbit, altlarına giren kadim-cüzî meselelerle beraber açıklanmıştır. Devamında ise şerî usullere göre kesilmemiş sağmal hayvanlardan üretilen jelatin ve peynir mayaları, yine bu hayvanların derilerinden ve kemiklerinden yapılan konfeksiyon ve bijuteri ürünleri, böcek kaynaklı katkı maddeleri, domuz kılından yapılan fırçalar ve eşek sütünden üretilen sabun gibi hükmü tartışılan günümüz meseleleri de bulunabilen güncel verilerle beraber bu zâbitlerin ışığında açıklanmış ve onlarla sentezlenmiştir. Güncel bazı meselelerin incelenmesi birkaç zâbıtın açıklanmasından sonra mümkün olacağı için bu meselelere ayrı başlıklar açılmıştır.

Son olarak, makaleye geçmeden önce birkaç hususa değinilmesi faydalı olacaktır. Makalede şerî anlamıyla zikredilecek olan temizlik ve necisliğin; helâllik ve haramlıkla arasında sıkı bir bağ olsa da daimî bir telâzüm söz konusu değildir. Aradaki nisbeti tam girişimcilikle (umum ve husûs mutlak) açıklamak mümkündür. Dolayısıyla -örnekleri geldikçe de açığa kavuşacağı üzere- her helâl temizdir ancak her temiz helâl değildir. Ayrıca her necis (tenâvülû bakımından) haramdır; ancak her haram necis değildir. Bu yüzden eti helâl ve haram olan hayvanlar hususu, necâset başlığı içine girmediği için çalışmada ele alınmasa da, konuyla direkt ola-

⁸ Bu probleme Prof. Dr. Erdoğan Küçüköner şöyle değinmiştir:

Helal gıda sertifikası veren kurum ve kuruluşlarda katkı maddelerinin durumuyla ilgili detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Yaygın olarak “Helal olmayan kaynaklardan elde edilmiş olmamalı”, “Helal olmayan bileşen içermemeli” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Ancak bu ifadelerin altının doldurulması gerekmektedir. Katkı maddelerindeki helal olmayan bileşenler hangileridir? Hangi kaynaklar helal değildir? gibi soruların detaylı olarak cevaplanması gereklidir.”

Bkz. Erdoğan Küçüköner, “Helal Gıda Sertifikasyonunda Gıda Katkı Maddelerinin Yeri”, *1. Ulusal Helâl ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, ed. Fatih Gültekin (Ankara: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011), 14-15.

Ayrıca bkz. Erdoğan Küçüköner, “Koşineal (Karmin) ve Şellak Üretimi ve Helallik Açısından Değerlendirme”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 2/1 (14 Temmuz 2020), 46-47.

rak bağlantılıdır. İki mezhep arasında bu husustaki farklılıkların bilincinde olmak, zâbitlarını doğru değerlendirmek açısından son derece mühimdir. Bu bağlamda özet olarak şunu zikretmemiz yerinde olacaktır: Mâlikîler’de -farklı görüşler bulunmakla birlikte- domuz, evcil eşek ve katırın eti haram; yırtıcı hayvanların eti mekruh; böcekler de dahil bunun dışındaki bütün canlıların eti, zararlı olmadıkları sürece helâl görülmüştür. Hanefîler’de ise eti helâl hayvanların yelpazesini Mâlikîler’e göre oldukça dardır. Çekirge hariç, böcek gibi insan tabiatının tiksineceği varlıklar ve yırtıcı hayvanlar başta olmak üzere birçok canlı onlara göre haramdır.⁹

1. Canlı Haldeyken Hayvanların Etleri Hakkındaki İhtilâflı Zâbitlar

Bu başlık altındaki zâbitlarda, canlı haldeyken hangi hayvanların etlerinin temiz hangilerinin necis olduğu ele alınacaktır. Burada değinilen hükümler, özellikle sonraki başlıklarda incelenen zâbitlar için bir altyapı teşkil etmektedir.

1.1. Hanefî Mezhebi

Hanefîler’in bu husustaki zâbitı şöyledir: “Bir canlının etinin yenmesi hakkındaki hurmet (haramlık); o canlının saygınlığı, yemeye elverişli olmaması veya insan tabiatının kendisinden tiksilmesi sebebiyle ise eti tâhîr, değilse necistir.” Dolayısıyla Hanefîler’e göre bir canlının etini yemekle alakalı hurmet söz konusu olduysa bakılır: Şayet zikredilen sebeplerden biri bu canlıda söz konusuysa haramlık hükmü ona iliştilir ve haramlık hükmü ile et arasında başka münasebet bulunmadığı için eti temiz addedilir. Ancak bu sebepler mevcut değilse bu hurmet, o canlının etindeki ve kanındaki necisliğe hamledilir. Bazı Hanefî fakihler, bu hurmetin ette değil; kandaki zati bir necisliğe delalet edeceğini savunmuşlardır ki bu ihtilâf, daha sonra ele alacağımız şerî kesimle ilgili zâbitın hükümlerine tesir edecektir.¹⁰

Zâbitta zikredilen üç sebebi kategoriler halinde ele alacak olursak: Birincisi, saygınlığından ötürü eti haram kılınmış olan insandır. İnsanın eti hakkındaki haramlık hükmü insanın şeref bakımından diğer yaratılmışlara olan üstünlüğü ve saygınlığı sebebiyledir. O yüzden saç gibi kan barındırmayan cüzleri dâhil hiçbir surette cisminden istifade edilemez. İkincisi; yenilmesini insan tabiatının kaldırmayacağı kurbağa, kaplumbağa vb. varlıklardır. Çekirge dışındaki böcekler de buna dâhildir. Hanefî mezhebinde bunlar, iğrenilen ve çoğu da tüketildiğinde sağlığa zarar veren varlıklar oldukları için -“Onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Şener, “Hayvan (Fıkıh)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/92-98.

¹⁰ Zeynuddîn b. İbrahîm el-Mısrî İbn Nuceym, *el-Bahrü’r-râik şerhu Kenzi’d-dakâik* (Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî), 1/108; ‘Osmân b. ‘Alî ez-Zeyla’î, *Tebyînu’l-hakâik şerhu Kenzi’d-dakâik ve Hâşiyeti’ş-Şelebî* (Bulak; Kahire: el-Matba’atu’l-Kubrâ’l-Emîrîyye, 1313/1895), 1/23.

kılar”¹¹ âyeti gereği- etlerini yemek haram addedilmiştir;¹² fakat etleri necis değil, tâhirdir. Ayrıca bu gruptaki akıcı kanı olmayan canlılar öldürüldüğünde çıkan kan da necis değildir. Nitekim kanın necisliği, akıcı olmasına bağlıdır.¹³ Üçüncüsü ise kendisi aslen yenecek bir şey olmayan ve üstelik yiyeceği de ifsad eden sinek gibi varlıklardır. Bu üç gruptaki varlıkların yenmesi hususundaki haramlık zikredilen sebeplere bağlanmış ve etleri tâhir sayılmıştır.

Hanefî fakihler bu kategorilerin dışında kalan canlıların eti hakkındaki haramlığı ise onların etlerinin necis olmasına hamletmişlerdir. Bu grubun başını ise “Rasûlullah (sav) köpek dişi olan her yırtıcı hayvanın ve pençesiyle avlanan her kuşun yenilmesini yasaklamıştır”¹⁴ hadisinin muhtevsındaki, Arapça’da “السباع” (sibâ’) olarak ifade edilen, köpek dişli yırtıcı hayvanlar ve pençesiyle avlanan kuşlar çeker. Aslan, kaplan, kurt, ayı, tilki, çakal, fil, gelincik, sincap, maymun, köpek, kedi, şahin ve kartal bunlardan bazılarıdır.¹⁵ Zira bu vahşi hayvanlar hakkında, insanda olduğu gibi bir saygınlık söz konusu değildir. Ayrıca etleri de yenmeye elverişlidir ve insan tabiatı kendilerinden tiksizmez ki bunların yasak gelmeden önce yendiği de bilinmektedir. Buna binaen, bu kategori hususundaki haramlığın illeti için kalan tek uygun vasıf, etlerinin necis olmasıdır.¹⁶

Ancak belirtelim ki birçok kuralda olduğu gibi zikrettiğimiz bu zâbitin da eşek, katır ve kedi özelinde istisnaları vardır. Eşek ve katır eti hususunda bir saygınlık, tiksindiricilik, yemeye salahiyetli olmama gibi durumlar yoktur ve eti “Nebî (sav) ehlî eşek etini yasaklamıştır.”¹⁷ hadisiyle haram kılınmıştır. Dolayısıyla zâbitin mucibince etinin necis olması gerekmektedir. Ancak etinin hem necis hem de temiz olduğuna dair birbiriyle teâruz eden naslar ve sahâbe kavilleri vârid olduğu için Hanefîler’e göre eşek ve katır etinin tüketilmesi haram da olsa temizlik ve necislik bakımından hükmü meşkûttur.¹⁸ Kedi ise sibâ’ cinsinden olmasına rağmen

¹¹ (Kur’ân Yolu, 1 Kasım 2023, el-A’râf 7/157.)

¹² Çekirge böcek cinsinden olmasına rağmen hakkında varid olan “Bize iki ölü (hayvan) ile iki kan helâl kılındı. İki ölü, balık ve çekirge; iki kan ise karaciğer ve dalaktır” (İbn Mâce, “Et’ime”, 31) hadisinden ötürü istisânânen helâl addedilmiştir. Bkz. ‘Alâ’uddîn Ebû Bekir b. Mes’ûd el-Kâsânî, *Bedâ’î’u’s-sanâ’î’ fi tertîbi’ş-şerâ’î’* (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1406/1986), 5/36.

¹³ Ahmed b. Ebî Bekr el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, thk. Muhammed Ahmed Serrâc - ‘Alî Cum’a (Kahire: Dâru’s-Selâm, 1427/2006), 1/288-291.

¹⁴ Muslim b. el-Haccâc en-Nîsâbü’rî, *Sahîhu Muslim*, thk. Muhammed Fuâd ‘Abdullbâkî (Beirut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, 1374/1955), “Sayd ve Zebâih”, 16.

¹⁵ Diğer hayvanlar ve detay için bkz. Kâsânî, *el-Bedâ’î*, 4/39.

¹⁶ Muhammed b. ‘Abdulvahid İbnu’l-Humâm, *Fethu’l-kadîr* (Lübnan: Dâru’l-Fikr, 1389/1970), 1/110; İbn Nuceym, *el-Bahru’r-râik*, 1/108.

¹⁷ Müslim, “Sayd”, 24.

¹⁸ İlgili rivayetler ve detay için bkz. Ebü’l-Fadl ‘Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsîfî, *el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr*, thk. ‘Abdullatîf Muhammed ‘Abdurrahmân (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1426/2005), 1/19; Muhammed Emîn b. ‘Omer İbn ‘Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr ‘alâ’d-Durri’l-muhtâr* (Beirut: Dâru’l-Fikr, 1412/1992), 1/226.

“O necis değildir. Zira o (kedi) etrafınızda tavaf eder (döner durur).”¹⁹ hadisinden ötürü Kerhî’ye (ö. 340/952) göre eti haram da olsa temizdir. Hanefî fakihler de bu görüşü tercih etmiştir.²⁰ Tahâvî (ö. 321/933) ise başka deliller öne sürerek zikredilen zâbıtın kedi için de geçerliliğini savunmuştur. Dolayısıyla sibâ’ cinsinden olan kedinin etinin necis olduğunu; ancak salyası hususunda bir istihsânın vâki olduğunu söylemiştir.²¹ Fakat Hanefîler’in bu bağlamda ele aldıkları kedinin, hadiste zikredilen illetle malûl olan evcil kediler olduğunu belirtmek gerekir.²²

Son olarak domuz hakkında ayrı bir detayı zikretmemiz gerekir. Hanefîler’de sahih görüşe göre domuz; kanı veya başka bir sebebe binaen değil, zatı itibarıyla necis addedilmiştir. Bunun mucibince de kılırları ve sinirleri gibi içinde kanını barındırmayan cüzleri dâhil bütünüyle necis sayılmıştır.²³ Ancak İmam Muhammed (ö. 189/805) bu hükümden kılını istisna etmiş ve temiz addetmiştir. Bununla birlikte üç imam da o zamanın şartları gereği ayakkabıcılara domuz kılı kullanma hususunda cevaz vermiştir.²⁴ Alım-satımı ise yine sahih rivayete göre caiz değildir.²⁵ Ancak eğer bir ayakkabıcı bu ipe ancak satın almak yoluyla ulaşabiliyorsa bu hususta Ebü’l-Leys Semerkandî (ö. 373/983), ayakkabıcı için alımı zaruret gereği caiz görürken; satıcının kerahet işlemiş olacağı ifade etmektedir.²⁶

1.2. Mâlikî Mezhebi

Mâlikî mezhebinde ise sahih görüşe göre bu husustaki zâbıt: “Bütün hayvanlar canlıken temizdir” şeklindedir. Bunun sebebi ise hayvanlarda tâhir olmanın illetini canlılığa bağlamalarıdır. Dolayısıyla canlı olduğu sürece domuz dâhil her hayvan temizdir. Mâzerî (ö. 536/1141) bunu şöyle gerekçelendirmektedir: “Deve ve koyunun canlıken temiz, öldüklerinde ise necis olduklarında ittifak vardır. Bu da canlılığın, tahâretin illeti olduğunu gösterir. İletinin olduğu her yerde de o illetin hükmü verilir. Bu ise bütün canlı hayvanların tâhir olmasını gerektirir.” Devamında ise bu illet gereği canlı olmayan bütün hayvanların necis olacağı-

¹⁹ Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî, *el-Muvatta’*, thk. Muhammed Fu’âd ‘Abdülbâkî (Beirut: y.y., 1406/1985), “Tahâret”, 13.

²⁰ Zeyla’î, *Tebyînu’l-hakâik*, 1/33.

²¹ Detaylar için bkz. Ebû Ca’fer Ahmed et-Tahâvî, *Şerhu Me’âni’l-âsâr*, thk. Muhammed Zuhrî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câdilhak (Beirut: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1414/1994).

²² İbn Nuceym, *el-Bahru’r-râik*, 3/122.

²³ Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-‘Aynî, *el-Binâye şerhu’l-Hidâye* (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1420/2000), 1/416-418; 8/165.

²⁴ ‘Aynî, *el-Binâye*, 1/418; 8/165.

Fakat Serahşî diğer imamlardan da domuz kılının tâhir olduğuna dair rivayetler nakletmiştir. Bkz. Muhammed b. Ahmed es-Serahşî, *el-Mebsût*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Meyyis (Beirut: Dâru’l-Ma’rife, 1414/1993), 1/203.

²⁵ Serahşî, *el-Mebsût*, 1/203; Kâsânî, *el-Bedâ’i*, 5/142.

²⁶ Zeyla’î, *Tebyînu’l-hakâik*, 4/51.

nı; ancak bu hususta zikredilen illete istisnanın²⁷ iliştiğini ve şerî kesime uygun olarak kesilen eti helâl hayvanların, bu illetin dışında tutulup temiz sayılacağını ifade etmektedir.²⁸ Bu zâbıtın ayrı bir neticesi olarak hayvanda bir cüz; hayat ve ölüme mahal değilse onun hakkında necislik söz konusu edilmemektedir. Bu husus ve şerî kesimin tesir edeceği hayvanlar meselesi ayrı zâbıtlar olarak ileride ele alınacaktır. Mezhepte zayıf kabul edilen diğer bir görüşe göre ise domuz, köpek ve müşrik canlıken de zatlari itibariyle necis kabul edilmektedir.²⁹

2. Hayvanlar Canlıken Kendilerinden Türeyen Maddeler Hakkında İhtilâflı Zâbıtlar

Hayvanlar canlı haldeyken kendilerinden türeyen maddeler de zikredilen zâbıtlara bina edilmekle birlikte farklı detayları haizdir. Bu yüzden onları ayrı bir zâbıt altında ele almak uygun görülmüştür. Her iki mezhebin de bu hususta ikişer zâbıtı vardır.

2.1. Hanefî Mezhebi

a. “Bir hayvandan salgılanan salya, ter ve süt gibi maddeler, tahâret/necâsete ilişkin hükmünü etin -bu husustaki- hükmünden alır.”

b. “Kuşlar dışında bütün hayvanların idrar ve dışıkları necistir.”

Birinci zâbıttaki telâzümün sebebi süt, salya ve ter gibi maddelerin etten tevellüt etmesidir. Eğer et temizse ondan tevellüt eden de temiz, değilse necistir.³⁰ Hanefîler’de, süt gibi hayvandan türeyen gıda maddeleri hususunda bu zâbıt özelinde bir istisna yoktur. Ancak eşek eti ile alakalı yukarıda geçen ihtilâf buraya da yansımıştır. Merğînânî (ö. 593/1197) ve Zeylâî (ö. 743/1343) eşeğin sütünün tükeltilmesi caiz olmasa da temiz olduğunu savunurken, onların kitabına şerh veya hâşiye yazan fakihler bu görüşe karşı çıkmış ve eşek sütünün zâhirü’r-rivâye gereği necis olduğunu ifade etmişlerdir.³¹

Hayvanların terlerine gelecek olursak, zâbıtın umûmü’l-belvâ tahakkuk etmediği sürece bir istisnası görülmemektedir.³² Fakat bu hüküm, eti necis olan hayvanların kuru da olsa terden hâlî olmayan derilerine dokunmanın necâset bulaştırıcı bir eylem olmasını gerektirmez. Nitekim Hanefîler’de necâset; cirminin veya

²⁷ “...henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında...” (el-Mâide 5/3)

²⁸ Muhammed b. ‘Alî el-Mâzerî, *Şerhu’t-Telkîn*, thk. Muhammed es-Selâmî (b.y.: y.y., 2008), 1/230.

²⁹ Muhammed b. Ahmed el-Ğirnâti İbn Cuzeyy, *el-Kavânînu’l-Fıkhyye*, (b.y.: y.y., ts.), 27.

³⁰ Ebû Bekir Ahmed b. ‘Alî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, thk. ‘İsmetullâh ‘İnâyetullah Muhammed vd. (Beirut; Medine: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye; Dâru’s-Sirâc, 1431/2010), 1/288; ‘Alî b. Ebûbekr el-Merğînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti’l-mubtedî*, thk. Tallâl Yûsuf (Beirut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî), 1/25; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/19.

³¹ Zeylâî, *Tebyînu’l-hakâik*, 1/34; ‘Aynî, *el-Binâye*, 1/490.

³² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/19.

ıslaklığının bedene geçmesi durumunda bulaşmış sayılır.³³ Örneğin, derisi kuruyken bir köpeğe dokunmak temas eden yeri necisleştirmezken; teri, üzerinde ıslak haldeyken ona dokunmak -umûmü'l-belvâ söz konusu olmadığı sürece- temas eden yeri necisleştirir. Eşeğin teri hakkında ise İmam Muhammed temiz olduğunu ifade etmiştir ki eşeğin etinin temizliğine delalet eden başka bir vecih de budur.³⁴ Ancak bu hükmün belvâyâ dayandırılarak serdedilmiş olması da mümkündür.³⁵

Hayvanların salyalarında da zâbit olduğu gibi caridir. Hal böyle olunca, kıyasa göre salyadaki hükmün artıktaki hükme de direkt olarak intikal etmesi beklenir. Dolayısıyla bir kedi, inek, kaplumbağa veya akrebin artığı temiz; kaplanın, köpeğin, farenin veya yılanın artığı necis; eşeğin artığı ise meşkûk olması gerekir. Fakat Hanefîler bazı canlıların salyaları ile artıkları hakkındaki hükmü haricî sebeplerden ötürü birbirinden ayırmıştır. Bunları üç ayrı kategoride incelememiz mümkündür:

a. Salyası normalde temiz olsa da necâsetle hemhal olması veya necis şeylerle beslenmesinden ötürü artığının kullanılması mekruh olanlar. Bu kategorinin başını kediler çekmektedir. Tarafeyn, kedinin artığını kullanmayı mekruh görürken; Ebû Yûsuf (ö.182/798), kedinin necis olmadığına dair nasları mutlak kabul ederek, artığını kullanmayı mübah saymaktadır. Fakat mutemed olan Tarafeyn'in görüşüdür. Kerhî bu görüşü; kedinin eti ve salyası temiz olsa da fare yeme adetine binaen, necâsetten pek korunmayan bir varlık olmasıyla açıklamış ve bu yüzden kedi artığı kullanmayı tenzîhen mekruh olarak değerlendirmiştir. Mezhepteki râcih yorum da budur.³⁶ İşte bu minvalde; serbest gezen tavuk, deve ve inek gibi eti ve salyası aslında temiz olup gagası veya ağzı necâsetlere çok sık ilişen hayvanların artıklarını kullanmak için de tenzîhen mekruh denmiştir. Ancak bu hayvanlar necâsete ilişmeyecekleri kapalı bir yerde tutulursa zikredilen illet ortadan kalkacak ve artıkları mutlak olarak mübah olacaktır.³⁷

b. Aslen salyası necis olsa da kendisinden kaçınmak mümkün olmadığı için artığı hakkında necâset hükmü sâkit olanlar. Özellikle yılan ve fare gibi hayvanların örnek olarak verildiği bu grup “سواكن البيوت” (sevâkinü'l-büyût) yani evin sakin-

³³ Zeyla'î, *Tebyînu'l-hakâik*, 6/219.

³⁴ Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 1/219; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/19.

³⁵ Nitekim Mevsilî hayvanların terlerinin temiz sayılmasında buna işaret etmiştir. Bkz. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/19.

³⁶ Tahavi ise kedinin etini, dolayısıyla salyasını necis addeder; ancak kendisinden kaçınılması zor bir canlı olduğu için zarureten artığını haram değil tahrîmen mekruh sayar. Bkz. Zeyla'î, *Tebyînu'l-hakâik*, 1/33; Aynî, *el-Binâye*, 1/486; Mahmûd b. Ahmed İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. 'Abdulkerîm Sâmi el-Cundî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2004), 1/126-127.

³⁷ Kâsânî, *el-Bedâ'î*, 1/64; 'Abdülğanî b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: Mektebetu'l-İlmiyye, 1429/2008), 1/29.

leri şeklinde isimlendirilir. Hanefîler, bir canlının insanlarla içli dışlı bir hale gelmesini -hadiste kedi hakkında zikredilen tavaf illetine kıyas ederek- onun artığı için hafifletici bir sebep olarak görürler. Bu yüzden râcih görüşe göre bu canlıların ağızlarında necâset bizzat görülmediği sürece artıklarını kullanmak tenzîhen mekruhtur.³⁸ Ancak günümüzde özellikle şehir hayatında bu hayvanlar hakkındaki mezkûr tavaf illeti sâkit olmuştur. Dolayısıyla artıklarını necis addedmemiz mümkündür.

c. Kıyâs-ı hafî tarîkiyle artığı hususunda necâset hükmü sâkit olan yırtıcı kuşlar. İlk bakışta bunların hem eti hem de salyası necis olduğu için artığının da necâsetine hükmedilmesi beklenir. Ancak Hanefî fakihler bu kuşların dilleriyle değil, gagalarıyla suyu içtiklerini göz önünde bulundurarak artıklarına necis dememişlerdir. Çünkü gaga temiz bir kemiktir. Fakat yırtıcı kuşlar da ilk maddedeki hayvanlar gibi necâsetten korunmadıkları için artıklarını kullanmak tenzîhen mekruh addedilmiştir.³⁹ Başka bir görüşe göre ise: Bu kuşlar gagasıyla yiyip içse de illaki salyası artığına geçecektir; fakat kuşlar havadan indikleri için kendilerinden kaçınmak mümkün değildir. Dolayısıyla bir önceki kategorinin muhtevasında değerlendirilir.⁴⁰

Hayvanların dışkı ve idrarına ilişkin ikinci zâbta gelecek olursak, üç imam arasında kuşlar hariç bütün hayvanların dışkılarının necis olduğu zâhirü'r-rivâyede ittifak edilmiş bir husustur. Şeyhayn'a göre idrar için de aynı şey söz konusuysen; İmam Muhammed, eti yenen hayvanların idrarlarının temiz olduğu kanaatinde dir.⁴¹ Ancak mezhepteki râcih görüş Şeyhayn'ın görüşü olduğu için zâbta bir istisna kaydı düşülmemiştir.

Mamafih son dönem muhakkik Hanefî fakihlerinden İbn Âbidîn (ö. 1252/1836); İmam Muhammed'in, eti yenen hayvanların dışkılarını umûmü'l-belvâ gereği temiz saydığı ile alakalı zâhirü'r-rivâyeye olmayan başka bir rivayeti aktarıp, hayvanlarla hemhal olan meslek erbabı için bu rivayetle amel etmenin mümkün olacağını zikretmiştir. Geçmiş fakihlerden de bunu ifade eden ibareler aktarıp umûmü'l-belvâ söz konusu olduğunda kolaylık sağlayan görüşlerin öne çıkarılması ile alakalı bazı görüş ve fetvalar serdetmiştir.⁴²

Mezhepte kuşlar ise kara hayvanlarından ayrı değerlendirilmiştir. Eti temiz olan kuşların dışkısı temizdir. Nitekim Hanefîler'in iddiasına göre asr-ı saâdetten itibaren güvercin gibi kuşların dışkuları necis addedilmemiştir. Eti necis olan kuşlar hususunda ise umûmü'l-belvâ üzerinden ihtilâf vâki olmuştur.⁴³

³⁸ İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/139-140; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 1/224.

³⁹ İbn Mâze, *el-Muhtâr*, 1/126; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-kadir*, 1/113; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 1/224.

⁴⁰ İbn Mâze, *el-Muhtâr*, 1/126.

⁴¹ Detaylar için bkz: Şeybânî, *el-Asl*, 1/29-30; Zeyla'î, *Tebyînu'l-hakâik*, 1/27-28; Aynî, *el-Binâye*, 1/441-446.

⁴² İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 1/189.

⁴³ Kâsânî, *el-Bedâ'i*, 1/62.

2.2. Mâlikî Mezhebi

a. “Bir hayvandan salgılanan maddenin vücutta biriktiği bir yeri (makarr) yoksa temizdir.”

b. “Bir hayvandan salgılanan maddenin vücutta makarrı varsa bakılır: O hayvanın etinden faydalanmak helâlse bu madde temiz, haramsa necistir.”

Öncelikle makarrı olmayanlara değinecek olursak; Mâlikî mezhebinde - geçtiği üzere- canlı olan bütün hayvanlar zatları itibariyle temiz oldukları için bunların salya, ter ve gözyaşı gibi salgıladıkları maddeler evleviyetle temizdir.⁴⁴ Ancak domuz, köpek ve müşrik gibi genelde necâsetten korunmayan varlıkların sudan kalan artıklarını kullanmak, eğer bunlardan korunmak mümkün ve kolay ise mekruh addedilmektedir. Bu kerahet, bu varlıkların salyası necis olduğundan değil, suyu içerken ağızlarında necâset bulunma ihtimalinden ötürüdür. Eğer korunmak bir zorluk teşkil ediyorsa o zaman bu kerahet kalkmaktadır. Su dışında içecek ve yiyeceklerde ise bu kerahet, kendisinden korunması kolay olsa dahi söz konusu edilmemiştir.⁴⁵ Çünkü yiyeceklerden ve su dışındaki içeceklerden bu suretle istifade edememek, sudan istifade edememeye nazaran, insan için daha büyük bir zarar teşkil edecektir.⁴⁶ Mâzerî (ö. 536/1141) ilk görüşü, zan ile verilebilecek hükmün kerahetten öteye geçemeyeceği ifadesiyle gerekçelendirir ki bir meşakkatin söz konusu olmasıyla bu keraheti de nefyetmektedir.⁴⁷

Bununla birlikte belirtelim ki her iki mezhepte de ilgili bu hükümler, canlıların ağızlarında necâset olup olmadığı meçhul iken geçerlidir. Bir canlı, ağızında necâset olduğu görülürken bir yiyecek veya içeceğe ilişirse artık o necâset suya bulaşmış olur ki bu mesele sular bahsinde ayrıca ele alınmaktadır.⁴⁸

Makarrı olanlara gelirse; bunların tahâret/necâsetle ilgili hükmü, hayvanın etinin helâl veya haram olmasına bağlıdır. Dolayısıyla hayvanın sütü, idrarı ve dışkısı eti helâlse tâhir; haramsa necistir. Sütü, makarrı olmayan sınıfın hükmüne dâhil edip domuz sütü hariç tüm sütler temizdir diyenler de vardır. Ancak meşhur görüş makarrı olanlar sınıfına dâhil olacağı şeklindedir.⁴⁹

⁴⁴ İbn Cuzeyy, *el-Kavânînu'l-Fıkhîyye*, 1/27; Muhammed b. ‘Abdullâh el-Haraşî, *Şerhu Muhtasari Halil li'l-Haraşî* (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.), 1/78.

⁴⁵ Ubeydullâh b. Hüseyin el-Basrî İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî' fi Fıkhil-İmâm Mâlik b. Enes*, thk. Seyyid Kesrevî Hasen (Beyrut: y.y., 2007), 1/25; ‘Abdulvehhâb b. ‘Alî, *et-Telkîn fi'l-Fıkhil-Mâlikî*, thk. Muhammed el-Hasanî (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 1/25; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî ‘alâ Şerhi'l-Kebîr*, 1/45.

⁴⁶ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/229-234.

⁴⁷ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/229-234.

⁴⁸ Ebû Bekir b. ‘Alî el-Haddâdî, *el-Cevheretu'n-neyyira ‘alâ Muhtasari'l-Kudûri* (el-Matba‘atu'l-Hayriyye, 1322/1904), 1/19; Muhammed b. Muhammed er-Ru‘aynî, *Mevâhibu'l-Celil fi Şerhi Muhtasari Halil* (Dâru'l-Fıkr, 1992), 1/82.

⁴⁹ İbn Cuzeyy, *el-Kavânînu'l-Fıkhîyye*, 1/27; Muhammed b. Yûsuf el-Mevvâk, *et-Tâc ve'l-İklil li Muhtasari Halil* (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 1/132.

Mâlikîler idrar hususunda İmam Muhammed ile aynı delile dayanırken, dışkı hususunda ise İbn Abbâs'tan (ö. 68/687-88) rivayet edilen “Nebî (sav) vedâ hacında deve üzerinde tavaf etti”⁵⁰ hadisini gerekçe olarak öne sürmektedirler. Nitekim bir devenin ayağı idrar ve dışkısından hâlî kalamaz. Onlara göre Hz. Peygamber, üzerinde namaz kılınan tavaf yerinde deveyle bu ibadetini eda ettiğine göre devenin ne idrarı ne de dışkısı pis olmasa gerekir.⁵¹

Bununla beraber Mâlikî mezhebine göre bir hayvan necâset yerse⁵², yemiş olduğu necâsetin -zikri geçen- kendisinden türeyen şeylere sirayet edip etmeyeceği ihtilâflı bir meseledir. Bazıları o necâsetin dönüşümünü dikkate alarak hayvandan türeyen maddelerin necisleşmeyeceğini iddia ederken, bazıları maddenin aslını esas alarak necisleşeceğini savunur.⁵³

3. Zikredilen Zâbitlara İlişkin Güncel Meseleler

3.1. Karmin (E-120) ve Şellak (E-904)

Karminik asit, “Cochineal” diye isimlendirilen böcekten elde edilen bir renk pigmentidir. Özellikle gıda ve kozmetik alanında kırmızı rengi en verimli şekilde elde etmek için birçok firma kendisine yönelmektedir.⁵⁴ Lakin karmin, gıda olarak tüketildiğinde bazı sağlık riskleri taşımaktadır.⁵⁵ Şellak ise “Coccus Lacca” isimli bir böceğin dışışının lak salgı maddesidir. Ağaç mobilyada güzel görünüm sağlayıp dayanıklılığını arttırmaktadır. Ayrıca çikolata kaplamalı atıştırmalıklar, gıda destekleyiciler, kahve çekirdek taneleri ve ilaçlarda da kullanılmaktadır. Her ne kadar şellak bir lak sıvısı olsa da bu sıvı içinde böcek kalıntılarına rastlanması mümkündür.⁵⁶

⁵⁰ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl el-Buhârî, *el-Câmi‘u’s-sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsir (Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “Hac”, 1607.

⁵¹ Bkz. ‘Alî b. ‘Omer İbnu’l-Kassâr, *‘Uyûnu’l-Edille fî Mesâ‘ili’l-Hilâfi beyne Fukahâ‘i’l-Emsâr*, thk. ‘Abdulhamîd b. Sa‘d es-Su‘ûdî (Riyad: 2006), 2/1011-1019.

Hanefîler’den bu delil için bir cevap bulamamak da o devenin tavaf yerine idrar ve dışkı artığını bulaştırdığının müsellemlenmediği gibi itirazlar yapılabilir. Bulaşa dahi arza değen necâsetin güneşte kuruyup eseri gittikten sonra üstünde namazın caiz olduğu Hanefî fakihlerce kabul edilen bir husustur. Bkz. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/37; Mejdânî, *el-Lübâb*, 1/51.

⁵² Bu hususta yenilen necâsetin miktarı hususunda kaynaklarda ibareler farklı gözükmektedir. Bazıları mücerred olarak necâset yemeye işaret ederken, diğerleri bizzat gıdasının tamamının veya çoğunun necâset olması şeklinde kayıtlamıştır. Bkz. Kâdî ‘Abdulvehhâb, *et-Telkîn*, 1/28; İbrâhîm b. ‘Abdussamed el-Mehdevî İbn Beşîr, *et-Tenbih ‘alâ Mebâdi‘i’t-Tevcih*, thk. Muhammed Bilhassân (Beyrut: y.y., 1428/2007), 1/235.

⁵³ Mâzerî, *Şerhu’t-Telkîn*, 1/262; ‘Abdullâh b. Necm el-Cuzâmî İbn Şâs, *‘İkdu’l-Cevâhiri’s-Semîne fî Mezhebi ‘Âlimi’l-Medîne*, thk. Hamîd b. Muhammed Lahmer (Beyrut: y.y., 2003), 1/15.

⁵⁴ Küçüköner, “Koşineal (Karmin) ve Şellak Üretimi ve Helallik Açısından Değerlendirme”, 39-45.

⁵⁵ Mustafa Boran, Hanefî Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helallik ve Haramlık Ölçüleri (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 211-213.

⁵⁶ Küçüköner, “Koşineal (Karmin) ve Şellak Üretimi ve Helallik Açısından Değerlendirme”, 45.

Hanefîler'e göre böcek, yenmesi haram bir şeydir; fakat necis değil, temizdir. Hatta akıcı olmadığı için kanları dahi temiz addedilmektedir. Yenmesi hususundaki haramlık hükmü ise detayları zikredildiği üzere tikslenme illetine bağlanmıştır. Söz konusu karmin ve şellak içeren ürünleri tüketmeyi ise direkt olarak böcek yeme amelîyesine benzetmek doğru görünmemektedir. Karmin böcekte elde edilse de netice itibarıyla ondan geriye kalan bir renk pigmentidir. Şellak ise kaynağı olan böceğin bir salgısıdır. Şellakta bulunması muhtemel nadir böcek kalıntıları da “afv” bağlamında mazur görülebilecektir. Nitekim bunlar salgıya kasıtlı eklenen şeyler değildir ve bu durum doğada bulunan birçok yiyecekte söz konusudur. Bu bilgi ve kanaatler ışığında meseleyi değerlendirip belvâyî bir kenara koyacak olursak, Hanefîler'in klasik bağlamdaki doktrinine göre bu maddelerin bulunduğu şeyleri yemek, muhtemelen tenzihî veya tahrîmî kerahetten hâlî olmayacaktır.

Bununla birlikte, karminin geçirdiği işlemler neticesinde kimyasal bir başkalaşmaya uğrayıp uğramadığı ayrıca incelenmelidir. Mahiyet değişimini ifade eden istihâlâ özel Hanefîler'de necisi temiz; haramı helâl hale getirmektedir. Ürdün Fetva Kurulu ve Prof. Dr. Hamdi Döndüren bir bildiriminde karminin istihâlâye uğradığını ifade etmiş olsalar da bu kimyasal değişimin bir mahiyet değişimi addedilip addedilmeyeceği hususunda bilim adamlarının görüşlerinin de yer alacağı bir çalışma, konuyu daha da netleştirecektir.⁵⁷

Mâlikîler'de ise râcih görüş, böceklerin sağlığa zarar vermediği sürece temiz ve helâl olduğudur. Günümüzde belvâdan sayılan bu katkı maddelerinin bulunduğu yiyeceklerin tüketimi hakkındaki görüşümüz peynir mayası (rennet) ilgili açıklamamızda beyan edilecektir. Bununla birlikte, bu maddelerin kozmetik vb. yeme/içme dışındaki alanlarda kullanımında dinen bir sakınca olmadığını peşinen belirtmek gerekir. Zira böcekler her iki mezhebe göre de temizdir.

3.2. Eşek Sütünden Üretilen Sabun

Zikredilen zâbitlar çerçevesinde, eşek sütünün gıda olarak tüketilmesinin caiz olmayacağı açıktır.⁵⁸ Ancak özellikle cilt bakımı ve tedavisi için eşek sütünden üretilen sabunların hükmü de merak edilmektedir. Sütü, makarrı olan sınıftan ayrı tutup “Domuzunki hariç her süt temizdir” diyen bazı Mâlikî alimlere göre eşek sütü temiz sayılırken, çoğunluğa göre necistir. Geçtiği üzere Hanefîler'de de bu hususta ihtilaf vardır. Temiz olduğu görüşüne göre bu sabunu kullanmanın hükmü

⁵⁷ Hamdi Döndüren, “Gıda Katkı Maddeleri ve İstihlâk”, 1. Ulusal Helâl ve Sağlıklı Gıda Kongresi, ed. Fatih Gültekin (Ankara: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011); Genel İftaa' Department, “What is the ruling of Sharia on using Carmine E120, a colourant extracted from insects, in food industries?” (Erişim 11 Şubat 2024).

⁵⁸ Mustafa Özdoğan, “Eşek sütü nedir? Kanser tedavisinde yeri var mıdır?”, Drozdoğan (Erişim 27 Ekim 2024).

izahtan vârestedir. Necis olduğu kanaatine göre ise necâsetten mümkün meritebe uzak durmak gerekecektir. Nitekim sabun sürülen yer yıkansa dahi sabundan bazı bileşenler ciltte kalacaktır. Lakin bir hâcet söz konusuysa kullanılmasına müsaade edilecektir.

Alınıp satılmasında ise, Hanefiler malın temiz veya necis olmasından ziyade kendisinden istifade edilen bir şey olmasını şart koştukları için, bir sakınca söz konusu değildir.⁵⁹ Fakat bunun haricinde iki hususu ele almak gerekir. Öncelikle eşeğin süt verimi azdır ki bu da yavrusuna yetecek kadardır. Bir hayvana yavrusu için bahşedilen ve onun dışında fazlası olmayan bir gıda üzerinden sektör oluşturulması etik değildir. Bunun da ötesinde, hangi amaçla yapılırsa yapılsın, hammaddesi eşek sütü olan bir sektöre gereğinden fazla teveccüh, onun gıda olarak tüketilmesi hususunda da dolaylı olarak bir yaygınlaşma ve sıradanlaşma sağlayabilir. İşte bu tali sebeplerden ötürü, eşek sabunu gibi ürünlere -şayet alternatif varsa- yönelmemek en uygun seçenektir.

4. Şerî Usule Göre Kesilen Hayvanların Cüzleri Hakkında İhtilâflı Zâbitlar

Hanefiler'e göre hayvanların etindeki temizlik ve necisliğin, helâllik ve haramlıkla arasındaki nisbetini tam girişimcilik nüansıyla açıklamıştık. Konumuz necâset/tahâret olduğu için şerî kesim; helâl kılıcı değil, temiz kılıcı yönüyle ele alınacaktır.

4.1. Hanefî Mezhebi

Hanefiler şerî kesimin doğurduğu temizleme hükmünü, kan barındıran cüzlerle iliştiirmektedirler. Kan barındırmayan cüzler ise onlara göre her hâlükârda temizdir. Bunun sebebi, bir sonraki zâbıtta ele alınacağı üzere, Hanefiler'e göre necâset ve meyteliğin, kan barındırmaya bağlı olarak ortaya çıkan bir hüküm olmasından kaynaklıdır. Diğer bahislerde de olduğu üzere zatı itibariyle necis olan domuz buradaki bütün hükümlerden istisna edilmiştir.

Netice itibariyle bir hayvanın kanı, şerî kesimle akıtılacak olursa kan barındıran cüzleri temiz sayılacaktır. Fakat, birinci zâbıtta zikredilen üç sebep dışında eti haram olan hayvanların etleri bu bağlamda istisna edilmiştir. Nitekim Hanefî fakihlerin çoğunluğu, -sibâ vb. eti haram addedilen hayvanların sadece kanını değil, etini de necis saydıkları için- şerî kesimle beraber bunların kan barındıran cüzlerinden temizlenecek tek şeyin derileri olduğunu söylemişlerdir. İçlerinde Kudûrî'nin (ö. 428/1037) de bulunduğu diğer bir grup ise buradaki necisliği sadece kana bağlamış ve şerî kesimle kanın akıtılması durumunda bunların etlerini temiz saymışlardır. Bu bilgiler ışığında Hanefiler'de çoğunluğun görüşünü şu zâbıtla ifade etmek mümkündür: "Şerî kesim, eti temiz hayvanların kan barındıran tüm

⁵⁹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 1/88; 1/281.

cüzlerini temizlerken; eti necis olanların kan barındıran cüzlerinden sadece derilerini temizler.”⁶⁰

4.2. Mâlikî Mezhebi

Mâlikîler’de ise şerî kesimin tesiri, hayvanın etinin aslı itibariyle helâl veya haram olmasına göre değişmektedir. Onlara göre: “Şerî usule uygun kesim sadece eti helâl hayvanlara tesir eder ve tüm cüzlerini temiz kılar. Eti haram olanlar ise şerî usule uygun kesilse dahi meyledir.”

Geçtiği üzere Mâlikîler; hayvanlarda temizliği can barındırmaya, necisliği ise ölüme iliştiirmektedir. Ancak nas gereği, şerî usule göre kesimle eti yenebilen hayvanlar hususunda zikredilen illette bir istisna söz konusu olmuştur. Bu yüzden mezhepte çoğunluğu teşkil eden fakihler, şerî usule uygun kesimin sadece eti helâl ve mekruh olan hayvanların cüzlerini temiz kılacağını; eti haram olan hayvanlara⁶¹ ise şerî kesimin tesir etmeyeceğini ve öldüklerinde onların meyte sayılacaklarını ifade etmişlerdir.⁶² Meyte hükmünün onlarda ne ifade ettiği ise bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

Böcek gibi akıcı kanı olmayan varlıklar hususunda ise iki görüş vardır. Bir görüşe göre helâl ve temiz olması için birisi tarafından bir şekilde öldürülmesi şartken, diğer bir görüşe göre böcekler ister kendi ölmüş ister başkası tarafından öldürülmüş olsun her hâlükârda temiz ve helaldir.⁶³

Son olarak belirtmek gerekir ki her iki mezhebe göre de şerî usule aykırı kesilen bir hayvan meyte olacaktır. Ancak bu hükme Mâlikîler’den İbnü’l-Arabî (ö. 543/1148) ve onu takiben Venşerîsî (ö. 914/1508) tarafından bir kayıt düşülmüştür. Onlara göre eti helâl bir hayvan, kitâbîlerin inançlarına göre meşru sayılan bir usulle öldürüldüğü sürece o hayvanın cüzleri, 'ehl-i kitabın yiyeceği' kapsamında değerlendirilir ve Müslümanlar tarafından yenilebilir. Bu görüşlerini, boynu bir Hristiyan tarafından koparılan tavuğun hükmü özelinde beyan etmişlerdir.⁶⁴

5. Meyte Hükmünün Hulûl Edeceği Cüzler Hakkında İhtilâflı Zâbitlar

İki mezhep arasında meytelik hükmünün hangi cüzlere iliştiği hususunda da ayrı bir ihtilâf vardır. Her iki mezhepte de temel görüş, meyte hükmünün hayat

⁶⁰ Zeyla’î, *Tebyînu’l-hakâik*, 1/26; Meydânî, *el-Lübâb*, 3/223-224; 3/230-231.

⁶¹ Fakat geçtiği üzere Mâlikîler’in, eti haram sayılan hayvanların yelpazesini çok dar tuttuğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

⁶² el-Cundî, *et-Tavdîh*, 1/46.

İbn Şâs ise bu konuda Hanefîler’le aynı görüştedir. Bkz. İbn Şâs, *İkdu’l-Cevâhir*, 2/390-391

⁶³ ‘Alî b. Muhammed el-Lahmî, *et-Tabsira*, thk. Ahmed ‘Abdulkerîm Necîb (Katar: y.y., 1432/2011), 4/1507-1509.

⁶⁴ Elbette bu görüşlerinden, Allah Teâlâ’nın ehl-i kitabı -kendilerine helâl görmeleri bakımından- tekzîb ettiği domuz eti ve şarap gibi şeyleri istisna etmişlerdir. Bkz. Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ Venşerîsî, *el-Mi’yârü’l-Murîb* (Ribât: Vizâretü’l-Evkâf ve ş-Şüûnü’l-İslâmiyye li’l-Memleketi’l-Mağribiyye, 1981), 2/9-10.

barındıran cüzlere hulûl edeceği şeklindedir. Ancak hayatın mahiyeti hususunda ihtilâf çıkmış ve iki ayrı zâbit zuhur etmiştir.

5.1. Hanefî Mezhebi

Hanefîler'deki yerleşik zâbit: "Meyte hükmü, kan barındıran tüm cüzlere hulûl eder." şeklindedir. Nitekim mezhepte, hayvanın sadece içinde kan barındıran cüzlerinde hayattan söz edilir. O halde meyte hükmü de ancak bunlara taalluk edecektir.⁶⁵ Bu bağlamda akla gelen ilk şey de hayvanın eti ve derisidir. Bunun dışındaki cüzlerini ise üç maddede ele almak uygun olacaktır:

a. Hayvanın yağı da etine mülhak addedilmiştir. Dolayısıyla meyte olan bir hayvanın eti necis olduğu gibi yağı da necistir. Bunun nedeni hakkında Hanefî metinlerinde net bir açıklama göremesek de hayvanın eti ile yağı arasında fizyolojik bir bağın bulunması ve her ikisinin de birbirini tamamlayan bir yiyecek türü olmaları buna sebep olarak gösterilebilir.⁶⁶ Nitekim Semerkandî (ö. 539/1144), Hanefî fihhında bir kişinin et yemeyeceğine dair yemininden sonra bunu bozmayı kastederek kuyruk veya karın yağı tüketmesiyle yemininin bozulacağı hükmünü, hayvanın eti ve yağındaki ortak özelliğe işaret ederek açıklar.⁶⁷

b. Domuz dışında bütün hayvanların; içinde kan barındırmayan kemik, boynuz, tırnak ve kıl gibi cüzleri tâhirdir.⁶⁸ Dolayısıyla koyun ve inek gibi eti helâl hayvanlar bir yana; kaplan, şahin ve sırtlan gibi etleri necis addedilen hayvanların dahi içinde kan barındırmayan bu türden cüzleri bütün koşullarda tâhirdir. Yemek veya içmek suretiyle bu kemiklerden istifade etmek hususunda net bir ibare olmasa da, domuz dışında meyte hayvanların kemiklerinin tedavi için kullanılabilirliği; ancak -deri tabaklamada olduğu gibi- bir kurutma işlemiyle rutubetinin giderilmesi gerektiği söylenmiştir.⁶⁹

c. Eti helâl olan hayvanların meyte olarak ölmesi durumunda, kendisinden daha önceden salgılanmış süt ve peynir mayası da zâbit gereği temizdir. Ancak üç imam arasında haricî bir sebepten ötürü bu meselede ihtilâf vâki olmuştur. İmâmeyn'e göre hayvanlardaki bu maddeler etle temas halinde oldukları için etteki necâset bunlara da bulaşmaktadır. Onların tabiriyle, kap necis olduğu için dolaylı olarak kapla temas halindeki şey de necisleşmektedir. Ancak peynir mayası, çıkarıldığında katı haldeyse sadece dışının yıkanması suretiyle temiz hale gelecek-

⁶⁵ Domuzun Hanefîler'de zatı itibarıyla necis olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla o bu kapsamın dışındadır.

⁶⁶ Kim Margarette C. Nogoy vd., "Fatty Acid Composition of Grain- and Grass-Fed Beef and Their Nutritional Value and Health Implication", *Food Science of Animal Resources* 42/1 (Ocak 2022), 18-33.

⁶⁷ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed 'Alâ'uddîn es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1994), 2/319-320.

⁶⁸ Ancak geçtiği üzere İmam Muhammed o zamanın şartları gereği ayakkabıcılara domuz kılı kullanma hususunda cevaz vermiştir.

⁶⁹ İbn Mâze, *el-Muhît*, 5/373; Zeyla'î, *Tebyînu'l-hakâik*, 6/33.

tir. Çünkü katı haldeyken ona necâset hulûl etmemiş, sadece dışına bulaşmıştır. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ise bunları katı veya sıvı diye ayırt etmeksizin tâhir saymaktadır. Delili ise şudur: “Sizin için sağmal hayvanlarda da kesin olarak ibret vardır. Nitekim size hayvanın karnında, besin artıklarıyla kan arasında (oluşan), içenlere lezzet veren saf süt içiriyoruz”⁷⁰ âyetinde belirtildiği üzere süt, besin artığının bulunduğu sistem ile kanın bulunduğu sistem arasından gelse dahi -Allah’ın kudretiyle- steril bir ortamda biriken tertemiz bir içecek kılınmıştır. Hal böyleyken sütün, hayvan meyte olduktan sonra zuhur edecek necâsetten de etkilenmeyeceği açıktır. Ebû Hanîfe midedeki peynir mayasını da süte kıyas etmiş ve sağmal hayvan meyte de olsa midesindeki peynir mayasının tâhir olduğunu savunmuştur.⁷¹ Bununla birlikte; fetihle topraklarını genişleten Müslümanların, Mecûsîlerin meyte hayvanın şirden mayasıyla yaptıkları peynirlerini yedikleri Hz. Ömer’e (ö. 23/644) anlatılınca “Allah’ın adını zikredip yiyin” dediği rivayet edilmektedir.⁷² Tabînden Katâde (ö. 117/735) ve Atâ (ö. 114/732) gibi başka alimlerin⁷³ Mecûsîlerin peynirlerini yemekte beis görmedikleri ile alakalı rivayetler de bu görüşü desteklemektedir.⁷⁴ Hanefî mezhebi içindeki bu ihtilâfta tercih yapmış tek fakih olan Haskefî de Ebû Hanîfe’nin görüşünün râcih olduğunu belirtmiştir.⁷⁵ Günümüzde peynir üretiminde ise farklı hususlar söz konusu olduğu için ileride ayrıca değerlendirilecektir.

5.2. Mâlikî Mezhebi

Mâlikîler’e göre ise: “Meyte hükmü, kıl dışında bütün cüzlere hulûl eder.” Nitekim onlar, hayvanın bir cüzünün hayat barındırmasını onun içinde his kuvvetinin bulunmasına bağlamaktadırlar. Bu hususta miyar şudur: Hayvan canlı haldeyken bir cüzü kesildiğinde acı çekiyorsa o cüzü hayat barındırır, çekmiyorsa barındırmaz. Bu halde, onlara göre kıl ve yün hariç meytenin bütün cüzleri necis

⁷⁰ en-Nahl, 16/66.

⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/28-29; Kâsânî, *el-Bedâ’î*, 1/63; İbn ‘Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, 1/206.

⁷² Ebû Bekr b. Ebî Şeybe İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu’l-Musannef fi’l-Ehâdis ve’l-Âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebu’-r-Ruşd, 1409/1988), 5/130.

⁷³ Ayrıca Ahmed b. Hanbel de bir rivayete göre peynirler hususunda Hanefiler gibi düşünür ki İbn Teymiyye de bu rivayeti destekler: Muhammed b. el-Huseyn İbnü’l-Ferra’ Ebû Ya’la el-Ferrâ’, *et-Ta’lîku’l-Kebîr fi’l-Mesâ’ili’l-Hilâfiyyeti beyne’l-E’imme*, thk. Muhammed b. Fahd el-Ferîh (Dımaşk: Dâru’n-Nevâdir, 1435/2014), 2/62; Takiyyüddîn Ahmed b. ‘Abdilhalîm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed (Medine: 1995), 21/102-104.

⁷⁴ ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-³Azamî (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1403/1982), 6/109.

⁷⁵ İbn ‘Âbidîn haşiyesinde bu mesele hakkında fukahanın açık bir tercihinin görmediğini ancak Haskefî’nin bu çıkarımı Halebî’nin Mültekâda İmam Ebû Hanîfe’nin görüşünü önce zikretmesine binaen yapmış olabileceğine işaret eder. Nitekim Halebî râcih görüşü önce mercûh görüşü sonra verir. Biz de Haskefî dışında bir tercih yapan bir fakih tespit edemedik. Bkz. İbn ‘Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, 1/206.

olacaktır. Bazıları tırnağı da bu hükme dâhil etmektedir.⁷⁶ Ayrıca Mâlikîler, Hanefîler'in aksine, domuzu zâtı itibariyle necis olarak görmedikleri için bu zâbitları gereği onun da kıllarını temiz addetmektedirler. Bu yüzden domuz kılınının kullanılmasına ve hatta satılmasına dahi cevaz veren Mâlikî fakihler olmuştur.⁷⁷ Meyteden elde edilen peynir mayasını ise, kuru-yaş gibi bir ayırım yapmaksızın, mutlak olarak necis saymışlardır.⁷⁸

6. Tabaklamanın Temizleyiciliği Hakkında İhtilâflı Zâbitlar

6.1. Hanefî Mezhebi

Hanefîler'e göre: "Her necis deri tabaklanmakla temiz olur." Ancak bu hükümden zâtı itibariyle necis olan domuzun derisi istisna edilmiştir. Bununla birlikte Ebû Yûsuf'tan -zâhirü'r-rivâyedeki görüşünün aksine- domuz derisinin de tabaklanmakla temiz olacağı rivayet edilmiştir.⁷⁹

Hanefîler'in delilleri "Tabaklanan her deri temizdir."⁸⁰ hadisidir. Tabaklama ise belli bir yöntemle kısıtlanmamış; derinin içindeki necis rutubeti izale etmek suretiyle deriyi çürümekten, kokmaktan ve bozulmaktan koruyan her işlem tabaklama sayılmıştır.⁸¹

Derinin gıda maddesi haline getirilmek suretiyle tüketilmesi meselesinde ise detay bilgi bulunamamıştır. Haskefî (ö. 1088/1677) ve Tahtâvî (ö. 1231/1816) istihâleye uğramadığı sürece eti haram sayılan hayvanların derilerini yemenin, tabaklansalar da caiz olmayacağını açıkça belirtmiştir. Eti helâl sayılan hayvanların meyte olduktan ve tabaklandıktan sonra derilerinin yenilmesinin ise ihtilâflı olduğunu ifade etmişler; ancak tabaklansa dahi caiz olmayacağı görüşünü tercih etmişlerdir. İbn Âbidîn cevaz görüşünü savunan alimlerin gerekçesini şu şekilde aktarmıştır: "Çünkü tabaklanmış deri, şerî usule göre kesilmiş bir hayvanın derisi gibi değerlendirilir. Eşek gibi eti haram olan hayvanların derisi ise tabaklansa da yenmez. Çünkü tabaklama, bu bağlamda şerî kesimden kuvvetli değildir." Fakat İbn Âbidîn bunu aktarırken Haskefî'nin tercihine de itiraz etmemiştir.⁸²

⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz. İbnu'l-Kassâr, *‘Uyûnu'l-Edille*, 2/937-940; Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/255-266.

⁷⁷ Cemâlüddîn Yûsuf b. ‘Abdillâh İbn ‘Abdülber, *el-Kâfi fî Fikhi Ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed Muhammed Âhîd (Riyad: Mektebetu'r-Riyâdi'l-Hadîse, 1400/1980), 2/676-677.

⁷⁸ İbn ‘Abdülber, *el-Kâfi*, 1/438.

⁷⁹ Serahsî, *el-Mesûd*, 1/202.

⁸⁰ Muhammed b. ‘Îsâ et-Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Fu'âd ‘Abdulbâkî (Mısır: Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975), "Libâs", 22 (No. 1728).

⁸¹ Muhammed b. Muhammed el-Bâbertî, *el-‘Înâye fî Şerhi'l-Hidâye* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1489/1970), 1/92-96; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/105-112.

⁸² Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvî, *Hâşiyetu't-Tahtâvî ‘alâ Merâkî'l-felâh*, thk. Muhammed ‘Abdul‘azîz el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1997), 168; İbn ‘Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 5/73.

6.2. Mâlikî Mezhebi

Mâlikîler’de ise meşhur rivayete göre yerleşik zâbit: “Tabaklama necis deriyi temizlemez.” şeklindedir. Diğer mezheplerin kitaplarında Mâlikîler’e atfedilen; “meyte derinin tabaklanmakla dışı temiz, içi pis kalır.” görüşü ise onlarda pek kabul görmemiştir.⁸³ Mâlikîler bu bağlamda tabaklanmış derilerin -sıvılarla temas etmediği sürece- namaz dışında giyilmesi ve mescitlerin dışında kullanılmasına cevaz vermişlerdir. Ancak bu, ruhsata dayalı ve kolaylaştırıcı bir hüküm olup kendilerine atfedilen görüşle ilgisi yoktur. Bununla beraber, onlara göre meyte deri tabaklansa da sıvılarla temas edeceği durumlarda kullanılması caiz değildir. Bu yüzden bal, yağ, su vb. akışkan maddelerin ve hatta peynir gibi yiyeceklerin bu derilerde saklanması durumunda onların necis olacaklarını söylemektedirler. Bu rivayetin delili “Meyte hayvandan hiçbir şekilde faydalanmayın.”⁸⁴ ve “Size meytenin derisi hakkında ruhsat vermiştim; artık meytenin derisi ve sinirinden faydalanmayın.”⁸⁵ hadisleridir.⁸⁶ “Tabaklanan her deri temizdir.”⁸⁷ hadisindeki temizliği ise şerî mahiyet taşımayan maddî bir temizlik şeklinde yorumlamışlardır.⁸⁸ Mezpehteki diğer bir rivayet ise Hanefîler’le aynı görüşü ihtiva etmektedir. Buna ek olarak, Sahnûn (ö. 240/854) ve İbn Abdülhakem (ö. 268/882) tabaklamanın domuz derisini dahi temiz kılacağını savunmuştur; ancak görüşleri taraftar bulmamıştır.⁸⁹

7. Zikredilen Zâbitlara İlişkin Güncel Meseleler

7.1. Sığır Jelatini

Jelatin; domuz ve sığır gibi hayvanların derisi ve kemiklerinden üretilen denatüre bir proteindir.⁹⁰ Dünya genelinde üretilen jelatinin yaklaşık %46’sı domuz derisinden, %29’u sığır derisinden, %23’ü kemiklerden ve %2’si diğer hayvanlardan elde edilmektedir. Avrupa’da ise jelatin üretiminin %80’i domuz derisinden sağlanmaktadır. Kalan %20’lik kısmın %15’i sığır derisinden, %5’i ise domuz ve sığır kemikleri ile balıklardan üretilmektedir.⁹¹

⁸³ Desûkî, *Hâşiyetu’l-Desûkî*, 1/54.

⁸⁴ ‘Abdullâh b. Vehb İbn Vehb, *el-Muvattâ’*, thk. Hişâm İsmail es-Sînî (Demmâm: 1420/1999), 1/7.

⁸⁵ Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, thk. Târik b. ‘İvâdullâh - ‘Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dâru’l-Haremeyn), 1/39.

⁸⁶ Hanefîler de buna cevap olarak, son zikredilen hadiste deri için geçen “إهاب” kelimesinin derinin tabaklanmadan önceki hali için kullanıldığını ifade etmişlerdir. Bkz. Bâbertî, *el-İnâye*, 1/93.

⁸⁷ Tirmizî, *Sunenu’t-Tirmizî*, “Libâs”, 22 (No. 1728).

⁸⁸ Desûkî, *Hâşiyetu’l-Desûkî*, 1/54.

⁸⁹ Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, 1/89.

⁹⁰ Elif Aykin - Mustafa Erbaş, “Farklı Kaynaklardan Üretilen Jelatinin Özellikleri ve Sağlık Üzerine Etkileri”, *Gıda* 41/3 (01 Haziran 2016), 180-183.

⁹¹ *Erzurum İli Jelatin Üretim Tesisi Ön Fizibilite Raporu* (Kuzey Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2021), 5.

Ülkemizde de helâl gıda hassasiyeti jelatin üretiminde etkisini göstermiş ve bu hassasiyeti güderek üretim yapan firmalar ortaya çıkmıştır.⁹² Ancak ülkemizdeki bütün gıda sektörlerinde bu jelatinlerin kullanıldığına dair bir veri yoktur ki ülkemize jelatin ithal edilmeye de devam edilmektedir.⁹³

Domuzdan elde edilen bir ürünün istihâleye uğramadığı sürece haram olduğunu baştan belirtmek gerekir. Hayvandan alınan kollajenin ise jelatin üretimi esnasında böyle bir değişime uğramadığı şeklindeki görüş daha baskın ve isabetli gözükmektedir.⁹⁴ Domuz derisinin tabaklanarak temizleneceğini kabul eden bazı fakihler olmuşsa da bunlar, onun yenmesi hususunda bir temizlik olduğunu ifade etmemişlerdir. Tabaklanan derinin yenebileceğini kabul edenler, bir grup Hanefî alimlerdir ki onlar da eti haram kılınmış hayvanları bu hükümden istisna etmişlerdir.

Diğer jelatin türlerinin hükmü ise özellikle yurtdışında azınlık olan veya gıda ürünlerini çoğunlukla dışarıdan tedarik eden İslam ülkelerindeki Müslümanlar açısından ciddi bir merak konusudur. Çünkü bu ürünlerde kullanılan jelatinlerin, şerî usule aykırı bir şekilde kesilmiş hayvanlardan elde edilme ihtimali vardır. Zira ehl-i kitap sayılabilecek Batı ülkelerindeki kesimhanelerde dahi hayvanların boğazlanmadan önce iğneyle bayıltılması veya elektrik şoku gibi yöntemlerle bilinçlerinin kapatılması yaygın bir uygulamadır. Bu durum, hayvanların kesim öncesinde ölecek meyte olma riskini de beraberinde getirir. Bu bağlamda, ülkemizde ithal jelatinlerle üretilen gıdaların dinî hükmü konusunda da aynı soru gündeme gelmektedir.

Zikrettiğimiz bilgiler ışığında konuyu ele alacak olursak; Mâlikîler'e göre bir meytenin derisi ve kemiği necis olduğu için ondan yapılan jelatini tüketmek de haram olacaktır. İbnü'l-Arabî ve Venşerîsî ise ehl-i kitabın sakınca görmediği bir yöntemle öldürülen hayvanın, bizlere de helâl olacağı kanaatindedir. Bu görüş, ehl-i kitap olarak değerlendirilebilecek ülkelerde üretilen sığır jelatinini mutlak olarak helâl addedecektir.⁹⁵ Hanefîler'e göre ise jelatin üretiminden önce kemik, üzerindeki etlerden arındırılıp kurutulduğu için tâhir ve helâl olacaktır.⁹⁶ Derisinin yenmesi ise bazı Hanefîler'e göre tabaklandığı takdirde caizdir ki zaruret gereği -

⁹² Özellikle son yıllarda sığır jelatini üretimine yerli firmaların da dâhil olması sevindiricidir ki bunlardan bazıları helâl gıda hususunda özel hassasiyete sahiptir. Bkz. Boran, Hanefî Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helallik ve Haramlık Ölçüleri, 172-174; *Erzurum İli Jelatin Üretim Tesisi Ön Fizibilite Raporu*, 9.

⁹³ *Erzurum İli Jelatin Üretim Tesisi Ön Fizibilite Raporu* (Kuzey Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2021), 9.

⁹⁴ Bkz: Ekrem Keleş, "DİB Domuzdan Üretilen Jelatin Caiz Midir Haberi Hakkında", *Tükçev Tüketici ve Çevre Eğitim Vakfı (TÜKÇEV)* (Erişim 24 Ocak 2024).

⁹⁵ Kâşif Hamdi Okur, "İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", *Usul İslam Araştırmaları* 11/11 (01 Haziran 2009), 28-32

⁹⁶ Aşamaları incelemek için bkz. Aykin - Erbaş, "Farklı Kaynaklardan Üretilen Jelatinin Özellikleri ve Sağlık Üzerine Etkileri", 182-184.

mercûh da olsa- bu kaville amel etmek yerinde olacaktır. Fakat bu bağlamda da bazı itirazlar söz konusu olabilir. Bu itirazların başında, günümüzde jelatin üretiminde kullanılan derinin, fıkıh kitaplarında tarif edilen tabaklama işlemine uygun bir şekilde işlenmeden üretime dâhil edilmesi yer alacaktır. Zira deriler, temizlendikten ve çözelti içinde bekletildikten sonra kurutulmadan üretim aşamasına girmekte ve ekstrakte edilen jelatin çözeltisi son aşamada kurutulmaktadır.⁹⁷ O aşamaya gelinceye kadar tabaklanmamış olan derinin, içine girdiği çözeltiyi necis hale getireceği ve dolayısıyla jelatinin de necis olacağı öne sürülebilir. Bu itiraza şu şekilde cevap vermek mümkündür: İşlem görmemiş meyte deri, Hanefîler'e göre, içindeki rutubetten ötürü necis addedilmektedir. Onun tâhir sayılması için ise bozulmasını önleyecek kadar kurutmak yeterlidir. Ancak, içindeki sıvı oranının bütünüyle kaybolması mümkün değildir ki bu yüzden kalan rutubet "afv" kapsamındadır. Mevzubahis jelatindeki çözeltiye gelinecek olursa, nihayetinde o da derideki rutubetin necisliğine tebean necis sayılmıştır. Daha sonra derideki kolla- jenle bütünleşse de jelatinin kurutulmasıyla çözeltinin oranı yok denecek azalmaktadır. Böylelikle jelatin de derinin tabaklanmasıyla aynı surette değerlendirilebilecektir. Sonuç olarak, jelatinin içindeki bu az miktar çözelti de 'afv' kapsamında değerlendirilip kalan kollajen için tıpkı tabaklanmış deri gibi tâhir ve helâl denilebilir. Buna ek olarak, böyle bir konuda kıyasın câri olamayacağı itirazı da gündeme gelebilir. Lakin İmam Muhammed'in, ibâdât bahsinde dahi mânası akledilebilen (ma'külül'-ma'nâ) hükümlerde işlettiği birçok kıyas örneği bulunmaktadır.⁹⁸ Mevzubahis meselemiz de bu çerçevede ele alınmıştır. Son olarak, bu görüşün mezhepte mercûh kabul edilmesi ve özellikle ülkemizde şerî usule göre kesilmiş hayvan derilerinden üretilen alternatif jelatinlerin bulunması da bir itiraz olarak öne sürülebilir. Bu hususa ise bir sonraki başlıkta günümüz peynirleri ele alındıktan sonra değinilecektir.

7.2. Peynir Mayası (Rennet)

Günümüzde klasik usul peynir yapımında kullanılan hayvansal rennetin yanında; yine aynı işlevi gören bitkisel, mikrobiyal ve rekombinat kaynaklı birçok alternatif enzim bulunmaktadır. En yaygın kullanılan enzim mikrobiyal rennet olsa da -ülkelere göre oranı değişmekle birlikte- günümüzde hala hayvansal rennetin kullanımı kısmen devam etmektedir.⁹⁹

Bu kısmın da neredeyse hepsi -bu işlem için daha uygun özelliklere sahip olması hasebiyle- başta buzağı olmak üzere eti helâl sayılan hayvanlardan elde

⁹⁷ Aydın Erge - Ömer Zorba, "Jelatin ve Fizikokimyasal Özellikleri", Akademik Gıda 14/4 (01 Aralık 2016), 435-436.

⁹⁸ Şeybânî, *el-Asl*, Mukaddime/210-211.

⁹⁹ Jeanne Yacoubou, "An Update on Rennet", *Vegetarian Journal* 27/3 (2008), 11-14; "Fatwâ on Rennet", *Darul Qasim* (blog), 19 Ocak 2019.

edilmektedir. Domuz renneti ise her ne kadar buzağı renneti kadar elverişli olmasa da İtalya'da üretilen “Farindola” peynirinde uygun tadı sağladığı için kullanılmaktadır. Bu peynirin dışında başka bir örneği de bilinmemektedir.¹⁰⁰

Eti helâl sayılan hayvandan elde edilen rennetin hükmü ise klasik bağlamdan farklı bir şekilde tekrar ele alınmalıdır. Nitekim rennet hakkında klasik kaynaklardan aktardığımız bilgiler, adeta direkt olarak şirdenin içinden alınan rennet hakkındaki hükmü yansıtmaktadır. Halihazırda üretilen rennetlerin ise önce şirdenin kıyılıp sonra bir çözeltinin içinde bekletilmesi ve bu suya enzimini salması suretiyle elde edildiği gözlemlenmiştir.¹⁰¹ Dolayısıyla şirden, meyteden alınırsa o çözelti de necis olacaktır. Bu durum da meseleyi farklı bir zeminde değerlendirmeyi gerektirir. İstihlâk çerçevesinde konuyu ele almak pek isabetli görünmemektedir. Nitekim istihlâkın gerçekleşmesi için necis maddenin; temiz maddeye tat, renk ve koku bakımından tesir etmemiş olması gerekir.¹⁰² Rennet ise peynirin tadında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, yine kadim fakihlerin bu bağlamda umûmü'l-belvâ ve teysîr ilkelerine dayanarak serdettikleri bazı görüşler, konuyu ele alırken bize ışık tutacaktır. Örneğin Şafî mezhebinden Ziyâdî (ö. 410/1019), necis peynir mayasıyla yapılan peynirin umûmü'l-belvâ gereği yenmesinin ve satılmasının caiz olacağı görüşündedir. Bu kanaatinin, mezhebin zâhirine aykırı olsa da 'meşakkat teysîri celbeder' gibi kaidelere dayandığını ifade etmiştir.¹⁰³ Peynirle aynı hükme tabi olan peynir altı suyunun günümüzde çeşitli gıda ürünlerinde yaygın olarak kullanıldığı dikkate alındığında, mevcut durumun daha büyük bir meşakkat teşkil ettiği açıktır.

Yine İbn Âbidîn -kendi zamanında meyteden elde edilen infeha ile yapılmış peynirlerde tıpkı günümüzdekiler gibi şerî bir sorun görmüş olacak ki- Dürzîlerin yaptıkları peynirleri mezhebin kavline değinmeksizin farklı bir düzlemde ele almıştır. Onların meyte infehasından peynir yaptıklarını zikrettikten sonra o bölgelerde çok sayıda Hıristiyan kasabın varlığına ve peynirin mayasız yapılmış olma ihtimaline de dikkat çekerek peynirlerinin, içinde meyte infehası olduğu yakînen

¹⁰⁰ Hayri Coşkun - Said Nuri Akgündüz, “Peynir Mayası Üretiminde Helal ve Haram Yaklaşımlar”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (18 Aralık 2020), 34-53

Bir blogta da Farindola peynirinin belki de dünyada domuz rennetinden yapılan tek peynir olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Kristine Jannuzzi, “This Rare Pig-Rennet Cheese Is Made Exclusively by Women - Culture: The Word on Cheese”, *Culture: The Word on Cheese*. (blog), 15 Ekim 2022.

¹⁰¹ Yüksel Çayiroğlu, İslâm Hukuku'na Göre Helâl Gıda Sorunu (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 328-334.

¹⁰² Uygulamalı olarak istihlâk hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Selim Aslan, “İslam Hukukuna Göre İstihâl ve İstihlâkın Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükmüne Etkisi”, *Journal of International Social Research* 9/43 (2016), 2339-2343.

¹⁰³ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Aḥmed b. Aḥmed el-Ḳalyûbî, Ḥâşiyetâ Ḳalyûbî ve 'Amîre (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 1/87.

bilinmediği sürece yenilebileceğini söylemiştir.¹⁰⁴ Zamanımızda da meyte hayvanlardan elde edilen rennetlerin, mikrobiyal enzim gibi diğer helal kaynaklı rennetlere oranla çok daha az kullanıldığı göz önünde bulundurulursa, İbn Âbidîn'in Dürzîler'in peynirleri hakkında naklettiği durum, günümüzdeki peynirlerle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Karmin, şellak ve jelatini ele alırken de değindiğimiz üzere; farklı mezheplerin görüşleriyle, mezhep içinde mercûh kavillerle ve fıkıhın temel ilkeleri çerçevesinde ortaya çıkan yeni içtihatlarla zamanımızın problemlerine karşı üretilen çözümler bazı kesimler tarafından itiraz odağı olabilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki meşakkat, zarûret ve umûmü'l-belvânın söz konusu olduğu yerde kolaylaştırmanın tercih edilmesi, imamların kaidesi olarak belirtilmiştir.¹⁰⁵ Sınırlı bir konudaki çalışmamız çerçevesinde dahi kurucu imamların ve sonraki fakihlerin, belvâ karşısında kendi kurallarından vazgeçerek verdikleri birçok kolaylaştırıcı fetva zikredilmiştir.

Elbette Müslümanlar, bir şeyden yemek suretiyle istifade ederken ayrı bir titizliğe sahip olmalıydılar. Kişinin kendi iradesiyle yaptığı alışveriş ve yemek tercihlerinde ihtiyatlı bir yaklaşım sergileyerek bu gibi maddelerden kaçınması da yerinde addedilecektir. Buna ek olarak, gıda sektöründeki firmaların ihtilâftan uzak ve sağlık riski taşımayan alternatif maddelere yönelmesi için farkındalık oluşturmak da ayrıca önem arz etmektedir. Nitekim jelatin üretiminde de değindiğimiz üzere, ülkemizde gelişen helâl gıda hassasiyeti bu bağlamda meyvesini göstermeye başlamıştır. Hiç şüphe yok ki, bu tür girişimlerin maddî ve manevî olarak desteklenmesi, Müslümanların üzerine düşen önemli bir sorumluluktur.

Bununla birlikte, çalışmada ele aldığımız maddeler birçok gıda ürününde kullanıldığı için, bazı Müslümanların dışardaki ikramları geri çevirdiği ve akranları yerken çocuklarını bunlardan men ettiği gözlemlenmektedir. Bu ve benzeri tutumlar ise belli bir süreden sonra insanların psikolojileri üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. İşte bu noktada, fıkıhen amel edilemeyecek kadar zayıf olmadığı sürece mezhep içi mercûh kavillerden veya diğer mezheplere ait görüşlerden istifade etmek ihtilâflardaki rahmetin bir tecellisi olacaktır. Bunun da ötesinde, bazı örnekleri de geçtiği üzere, tarih boyunca birçok fakihin mevcut meşakkati izale etmek için bir nassı iptal etmemek ve fıkıhın temel ilkeleri çerçevesinde kalmak kaydıyla yeni içtihatlarda buldukları gözden kaçmamalıdır.

7.3. Tabaklanmış Deri ve Kemiklerden Üretilen Konfeksiyon ve Bijuteri Ürünleri

Necis addedilecek bir konfeksiyon veya bijuteri ürünü; Hanefîler'de özellikle kişinin üzerindeyken namazının hükmünü, Mâlikîler'de ise hem namaz hem de

¹⁰⁴ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/298.

¹⁰⁵ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 1/189.

alım-satımının hükmünü olumsuz etkilemektedir.¹⁰⁶ Bu mesele, özellikle bu cihetle önem arz etmektedir. Hanefîler'e ve bazı Mâlikîler'e göre tabaklanan meyte derisi temizdir. Konfeksiyon ürünlerinde de zaten tabaklanan deri kullanılmaktadır. Ancak burada esas bakılması gereken şey, tabaklama esnasında necis bir maddenin kullanılıp kullanılmadığıdır. Her ne kadar geçmişte tabaklama işlemi için yine hayvanlardan elde edilen yağlar kullanılmışsa da modern zamanda bu yöntem, kişisel tercihlerle sınırlı kalmıştır. Günümüz deri tabaklama sektöründe derilerin %80'ni kromla tabaklanırken bunun dışında kullanılan maddeler arasında necis addedilebilecek bir şeye rastlanmamıştır.¹⁰⁷ Bu durumda tabaklamayı temizleyici sayan fakihler açısından, deriden üretilen konfeksiyon ürünlerini kullanmak mutlak olarak caizdir. Bu hükümden sadece domuz derisi istisna edilir. Onun da tabaklanmayla temiz olacağını savunan görüş, zayıf sayıldığı için zaruret olmadıkça kendisiyle amel edilmemelidir. Meyte hayvanların kemiklerinden üretilen takı, tespih ve kolye gibi bijuteri ürünleri ise Mâlikîler'e göre necis sayılacaktır. Hanefîler'e göre ise, domuzunki hariç, kemikler mutlak olarak temizdir.

7.4. Domuz Kılından Yapılan Fırçalar

Günümüzde birçok tıraş ve badana fırçalarının domuz kılından yapıldığı bilinmektedir. Mâlikîler'de domuz kılı her hâlükârda temizdir. Hatta alım-satımının dahi caiz olduğunu savunanlar olmuştur.¹⁰⁸ Hanefîler'e göre ise domuz, zatı itibarıyla necis olduğu için kılı da necistir. Ancak imamlar, zaruri durumlara göre kılının kullanılmasına cevaz vermiştir. Aynı kaydı bu fırçalar için de söz konusu etmek gerekir. Nitekim bunların necis olduğunu söylemek bilhassa bu fırçaları kullanan meslek erbabı açısından, başta namazları olmak üzere, birçok hususta zorluk teşkil edecektir. Ancak fırça üreticilerinin başka alternatiflere yönlendirilmeleri ayrıca önem arz etmektedir.

Sonuç

Bir fıkıh başlığı altında birden fazla cüzî meseleleri tanzim eden zâbitlar, bilhassa işlevsellikleri itibarıyla, büyük bir önemi haizdir. Dağınık halde bulunan cüzî hükümleri kodifiye ederek kendi zmnında toplaması, sınırları içine giren kadim veya yeni bir mesele için miyar niteliği taşıması ve mezhepler arası birçok cüzî ihtilâfın temelini teşkil etmesi bu bağlamda öne çıkan işlevlerindedir. Bütün özellikleri göz önünde bulundurulduğunda günümüzde sistematik, üretken ve konuya ilgili herkes tarafından anlaşılabilir bir fıkıh literatürü için zâbitlar üzerinden yapılacak modern çalışmalar elzemdir. Nitekim giderek komplike bir hal alan ve çözümlenmesi için fıkıh alanı dışında uzmanlara ihtiyaç duyan güncel meseleler

¹⁰⁶ Kâdî 'Abdulvehhâb, *et-Telkîn*, 2/141; Ru'aynî, *Mevâhibu'l-Celîl*, 1/132; Meydânî, *el-Lübâb*, 1/49-50.

¹⁰⁷ Carmen Gaidau (ed.), *Applicative Chemistry of Tanning Metallic Heterocomplexes* (BENTHAM SCIENCE PUBLISHERS, 2013), 3-20; "Explaining the 3 Main Leather Tanning Methods" (Erişim 24 Ekim 2024).

¹⁰⁸ İbn 'Abdülber, *el-Kâfî*, 2/676.

ancak böyle bir literatür eşliğinde rahatlıkla ele alınabilir. İşte böyle bir literatüre örneklik teşkil etmesi adına çalışmamızda; necâset bahsinde Hanefî ve Mâlikî mezhebi arasında hayvanlara dair ihtilâflı zâbitlar ele alınıp hayvanların ve onlardan türeyen/türetilen maddelerin temizlik ve necislik bakımından hükümleri incelenmiştir. Kadim meseleler bağlamında açıklanan bu zâbitlar; günümüzde farklı yollarla hayvanlardan elde edilen gıda katkı maddeleri, kozmetik, konfeksiyon ve bijuteri ürünleri gibi hükmü sık sorulan bazı güncel meselelerle sentezlenmiştir. Neticede her iki mezhepten de tespit edilen yedişer zâbitın, detay hükümler dâhil birçok meseleyi tanzim ettiği ve her mezhepteki zâbitların da kendi içinde bir eşgüdüm halinde olduğu uygulamalarıyla beraber açığa çıkmıştır. Çalışmada mukâren bir yöntem izlenmesinden ötürü de mezhepler arası birçok cüzî ihtilâfın aslında zâbitlara dayandığı ortaya çıkmıştır.

Son olarak, fakihlerin belvâya ilişkin meselelerde mezhepteki temel görüşten vazgeçip, kolaylık teşkil eden hükümlere meyletmiş olmaları da ayrıca dikkat çekmektedir. Farklı bağlamlarda detayları geçtiği üzere; hayvanlarla iştilgal eden meslek erbabı için eti helâl hayvanların dışkısını temiz addetmeleri, ayakkabıcılar için domuz kılından ipin kullanımına cevaz vermeleri ve normalde haram veya tahrîmen mekruh sayılacak hayvan artıklarını -kaçınılması zorluk teşkil ettiği için- temiz saymaları bu hususta verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Bu meseleler, modern zamanda kaçınılması güçlük teşkil edecek sorunların çözümlenmesi hususunda bizlere bir yöntem sunmaktadır ki incelenen güncel meseleler de bu minvalde ele alınmıştır.

Kaynakça | References

- Aslan, Mehmet Selim. “İslam Hukukuna Göre İstihâl ve İstihlâkın Necis Katkı Maddesi İçeren Gıda, İlaç, Kozmetik ve Temizlik Malzemelerinin Hükmüne Etkisi” *Journal of International Social Research* 9/43 (2016).
- Aykin, Elif - Erbaş, Mustafa. “Farklı Kaynaklardan Üretilen Jelatinin Özellikleri ve Sağlık Üzerine Etkileri”. *Gıda* 41/3 (01 Haziran 2016), 179-187.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gida/issue/43764/537287>
- Bâbertî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Muhammed. *el-‘Inâyê fî şerhi’l-Hidâyê*. 10 Cilt. Lübnan: Dâru’l-Fıkr, 1489/1970.
- Bâhaseyn, Y’akûb el-. *el-Kavâ'idü’l-Fıkhiyye*. 1 Cilt. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 7. Basım, 2015.
- Baktır, Mustafa. “Kaide”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/205-210. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Bedruddîn el-‘Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâyê şerhu’l-Hidâyê*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1420/2000.
- Boran, Mustafa. *Hanefî Mezhebinde Yiyecek ve İçeceklerde Helallik ve Haramlık Ölçüleri*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Buhârî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl el-Buhârî. *el-Câmi‘u’s-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. ‘Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*. thk. ‘İsmetullâh ‘İnâyetullah Muhammed vd. 8 Cilt. Beyrut; Medine: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye; Dâru’s-Sirâc, 1431/2010.
- Coşkun, Hayri - Akgündüz, Said Nuri. “Peynir Mayası Üretiminde Helal ve Haram Yaklaşımlar”. *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (18 Aralık 2020), 34-53.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/head/issue/58407/751817>
- Cuveynî, Ebû’l-Me‘âlî ‘Abdumelik b. ‘Abdullâh. *Nihâyetu’l-Matlab fî Dirâyeti’l-Mezheb*. thk. Abdul‘azîm Mahmûd ed-Dîb. b.y.: y.y., 1428/2007.
- Çayıroğlu, Yüksel. *İslâm Hukuku’na Göre Helâl Gıda Sorunu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Döndüren, Hamdi. “Gıda Katkı Maddeleri ve İstihlâk”. 1. *Ulusal Helâl ve Sağlıklı Gıda Kongresi*. ed. Fatih Gültekin. Ankara: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011.
- Ebû Ya‘la el-Ferrâ’, Muhammed b. el-Huseyn. *et-Ta‘lîku’l-Kebîr fî’l-Mesâ‘ili’l-Hilâfiyyeti beyne’l-E’imme*. thk. Muhammed b. Fahd el-Ferîh. 4 Cilt. Dımaşk: Dâru’n-Nevâdir, 1435/2014.
- Ebü’t-Tâhir İbn Beşîr, İbrâhîm b. ‘Abdussamed el-Mehdevî. *et-Tenbîh ‘alâ Mebâdi’i’t-Tevcih*. thk. Muhammed Bilhassân. 2 Cilt. Beyrut: y.y., 1428/2007.

Erge, Aydın - Zorba, Ömer. "Jelatin ve Fizikokimyasal Özellikleri". Akademik Gıda 14/4 (01 Aralık 2016), 431-440. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-gida/issue/55781/763527>

Gaidau, Carmen (ed.). *Applicative Chemistry of Tanning Metallic Heterocomplexes*. BENTHAM SCIENCE PUBLISHERS, 2013. <https://doi.org/10.2174/97816080574361130101>

Genel İftaa' Department. "What is the ruling of Sharia on using Carmine E120, a colourant extracted from insects, in food industries?" Erişim 11 Şubat 2024. <https://www.aliftaa.jo/Question2En.aspx?QuestionId=3240>

Haddâdî, Ebû Bekir b. 'Alî. *el-Cevheretu'n-neyyira 'alâ Muhtasari'l-Kudûrî*. 2 Cilt. b.y.: el-Matba'atu'l-Hayriyye, 1322.

Cundî, Halîl b. İshâk. *et-Tavdîh fî Şerhi'l-Muhtasari'l-Fer'î li İbni'l-Hâcib*. thk. Ahmed b. 'Abdulkerîm Necîb. 8 Cilt. b.y.: y.y., 1429/2008.

Haraşî, Ebû 'Abdullâh Muhammed. *Şerhu Muhtasari Halîl li'l-Haraşî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

İbn Cuzeyy, Ebû'l-Kâsim Muhammed b. Ahmed. *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*. b.y.: y.y., ts.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. *el-Kitâbu'l-Musannef fî'l-Ehâdis ve'l-'Âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409.

İbn Mâze, Ebû'l-Me'âlî Mahmûd b. Ahmed. *el-Muhîtu'l-burhânî fî'l-fıkhi'n-Nu'mânî*. thk. 'Abdulkerîm Sâmî el-Cundî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1424/2004.

İbn Nuceym, Zeynuddîn b. İbrahîm. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dakâik*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.

İbn Şâs, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Necm el-Cuzâmî. *İkdu'l-Cevâhiri's-Semîne fî Mezhebi 'Âlimi'l-Medîne*. thk. Hamîd b. Muhammed Lahmer. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1423/2003.

İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ahmed b. 'Abdilhalîm. *Mecmû'u'l-Fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed. Medine: y.y., 1416/1995.

İbn Vehb, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Vehb. *el-Muvattâ'*. thk. Hişâm İsmail es-Sînî. Demmâm: y.y., 2. Basım, 1420/1999.

İbn 'Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh. *el-Kâfi fî Fıkhi Ehli'l-Medîne*. thk. Muhammed Muhammed 'Ahîd. 2 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Riyâdî'l-Hadîse, 1400/1980.

İbn 'Âbidîn, Muhammed Emîn b. 'Omer. *Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1412/1992.

İbnu'l-Cellâb, Ebû'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin. *et-Tefrî' fî Fıkhi'l-İmâm Mâlik b. Enes*. thk. Seyyid Kesrevî Hasen. 2 Cilt. Beyrut: y.y., 1428/2007.

- İbnu'l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. 'Abdulvahid. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Lüb-nan: Dâru'l-Fikr, 1389/1970.
- İbnu'l-Kassâr, 'Alî b. 'Omer. *Uyûnu'l-Edille fî Mesâ'ili'l-Hilâfi beyne Fukahâ'i'l-Emsâr*. thk. 'Abdulhamîd b. Sa'd b. Nâsr es-Su'ûdî. 3 Cilt. Riyad: y.y., 2006.
- Jannuzzi, Kristine. "This Rare Pig-Rennet Cheese Is Made Exclusively by Women - Culture: The Word on Cheese". *Culture: The Word on Cheese*. (blog), 15 Ekim 2022. <https://culturecheesemag.com/stories/pecorino-di-farindola-a-rare-treat/>
- Kâdî 'Abdulvehhâb, Ebû Muhammed 'Abdulvehhâb b. 'Alî. *et-Telkîn fî'l-Fikhi'l-Mâlikî*. thk. Ebî 'Uveys Muhammed el-Hasanî et-Tavvânî. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1425/2004.
- Çalyûbî, Ebû'l-'Abbâs Şihâbuddîn Aḥmed b. Aḥmed el-. Ḥâşiyetâ Çalyûbî ve 'Amîre. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- Karâfî, Ahmed b. İdrîs. *Envâru'l-Burûk fî Envâri'l-Furûk*. 4 Cilt. b.y.: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Kâsânî, 'Alâ'uddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Keleş, Ekrem. "DİB Domuzdan Üretilen Jelatin Caiz Midir Haberi Hakkında". *Tüketici ve Çevre Eğitim Vakfı (TÜKÇEV)*. Erişim 24 Ocak 2024. https://www.tukcev.org.tr/images/uploads/dib_domuz_jelatini.pdf
- Kudûrî, Ahmed b. Ebî Bekr. *et-Tecrîd*. thk. Muhammed Ahmed Serrâc - 'Alî Cum'â. 12 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 1427/2006.
- Küçüköner, Erdoğan. "Helal Gıda Sertifikasyonunda Gıda Katkı Maddelerinin Yeri". *1. Ulusal Helâl ve Sağlıklı Gıda Kongresi*. ed. Fatih Gültekin. Ankara: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011.
- Küçüköner, Erdoğan. "Koşineal (Karmin) ve Şellak Üretimi ve Helallik Açısından Değerlendirme". *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 2/1 (14 Temmuz 2020), 39-49. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/head/issue/56035/738839>
- Lahmî, 'Alî b. Muhammed. *et-Tabsira*. thk. Ahmed 'Abdulkerîm Necîb. Katar: y.y., 1432/2011.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fu'âd 'Abdulbâkî. Beyrut: y.y., 1406/1985.
- Mâzerî, Muhammed b. 'Alî. *Şerhu't-Telkîn*. thk. Muhammed es-Selâmî. 5 Cilt. b.y.: y.y., 2008.
- Merğînânî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ebûbekr. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mubtedî*. thk. Tallâl Yûsuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Mevsilî, 'Abdullâh b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr*. thk. 'Abdullatîf Muhammed 'Abdurrahmân. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1426/2005.

Mevvâk, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Yûsuf. *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halîl*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1416/1994.

Meydânî, ‘Abdulganî b. Tâlib. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. thk. Muhammed Muhyîddîn ‘Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-‘İlmiyye, 1429.

Desûkî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Hâşiyetu'd-Desûkî ‘alâ's-Şerhî'l-Kebîr*. 4 Cilt. b.y.: y.y., ts.

Muslim, Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Muslim*. thk. Muhammed Fuâd ‘Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru l-Hyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1374/1955.

Nogoy, Kim Margarette C. vd. “Fatty Acid Composition of Grain- and Grass-Fed Beef and Their Nutritional Value and Health Implication”. *Food Science of Animal Resources* 42/1 (Ocak 2022), 18-33. <https://doi.org/10.5851/kosfa.2021.e73>

Okur, Kâşif Hamdi. “İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler”. *Usul İslam Araştırmaları* 11/11 (01 Haziran 2009), 7-40.

Ru‘aynî, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibu'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari Halîl*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1412/1992.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. thk. Halîl Muhyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma‘rife, 1414/1993.

Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn ‘Abdurrahmân. *el-Eşbâh ve'n-Nezâîr*. b.y.: y.y., 1411/1990.

Şener, Mehmet. “Hayvan (Fıkıh)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/92-98. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen. *el-Asl*. thk. Muhammed Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu‘cemu'l-'Evsat*. thk. Târik b. ‘İvadullâh b. Muhammed - ‘Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.

Tahâvî, Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Me‘âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zuhrî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câdilhak. 5 Cilt. Beyrut: ‘Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetu't-Tahtâvî ‘alâ Merâkî'l-felâh*. thk. Muhammed ‘Abdul‘azîz el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1418/1997.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sunenu't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Fu‘âd ‘Abdulbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975.

Venşerîsî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ. *el-Mi‘yârü'l-Murîb*. Ribât: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûnü'l-İslâmiyye li'l-Memleketi'l-Mağribiyye, 1981.

Yacoubou, Jeanne. “An Update on Rennet”. *Vegeterian Journal* 27/3 (2008), 11-14.

- Zeyla'î, 'Osman b. 'Alî. *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik ve Hâşiyeti'ş-Şelebî*. Bulak; Kahire: el-Matba'atu'l-Kubrâ'l-Emîrîyye, 1313.
- 'Abdurrezzâk, 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-'Azamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1403.
- 'Alâ'uddîn es-Semerkindî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Tuhfetu'l-fukahâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1414/1994.
- Erzurum İli Jelatin Üretim Tesisi Ön Fizibilite Raporu. Kuzey Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2021. <https://www.yatirimadestek.gov.tr/pdf/assets/upload/fizibilite/erzurum-ili-jelatin-uretim-tesisi-on-fizibilite-raporu--2021.pdf>
- Darul Qasim. "Fatwâ on Rennet", 19 Ocak 2019. <https://darulqasim.org/fatwa-on-rennet/>
- Özdoğan, Mustafa. "Eşek sütü nedir? Kanser tedavisinde yeri var mıdır? | Prof. Dr. Mustafa ÖZDOĞAN". Drozdogan. Erişim 27 Ekim 2024. <https://www.drozdogan.com/esek-sutu-nedir-kanser-tedavisinde-yeri-var-midir/>
- "Explaining the 3 Main Leather Tanning Methods". Erişim 24 Ekim 2024. <https://www.montanaleather.com/explaining-the-3-main-leather-tanning-methods/>
- Kur'an Yolu, 2018. <https://kuran.diyaret.gov.tr>